

LIMBURGSE VOGELS

Een uitgave van de Werkgroep Limburgse Vogels,
de Vogelwacht Limburg
en het Natuurhistorisch Genootschap
in Limburg

Jaargang 1 (1990), nummer 3

LIMBURGSE VOGELS

Opgericht in maart 1989, is een uitgave van de Werkgroep Limburgse Vogels, de Vogelwacht Limburg en het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Limburgse Vogels verschijnt viermaal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg.

Redactie

De Werkgroep Limburgse Vogels wordt gevormd door de zelfstandige redactie van 'Limburgse Vogels' bestaande uit:

Ernest van Asseldonk
Jan Boeren
Rob van der Laak
Karel Lemmens
Boena van Noorden
Frans Schepers
Ran Schols
Henk Swinkels

Fotoredactie

Ran Schols

Redactie-secretaris

Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen

Layout, zetwerk & drukwerkbegeleiding

Desktop Publishing ComPres Maastricht 043-473194

Contactadres & abonnementen

Karel Lemmens, Wilhelminalaan 71, 6301 GH
Valkenburg a/d Geul

Abonnementen

f 17,50 per jaar, overmaken op gironummer 1703655, ten name van Vogelwacht Limburg, o.v.v. 'Limburgse Vogels'. Leden van de Vogelwacht Limburg en het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg krijgen f 2,50 korting.

Adressen:

Vogelwacht Limburg, p/a Hugo de Grootstraat 9, 6181 BG Elsloo.

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, p/a
Bosquetplein 6-7, 6211 KJ Maastricht.

Adreswijzigingen, opzeggingen, klachten en dergelijke schriftelijk doorgeven aan het contactadres.

Opzeggingen dienen vóór 1 januari van het nieuwe kalenderjaar te geschieden.

Tekening omslag

Zwartkop (Elwin van der Kolk)

BROEDVOGELS VAN DE MEIJNWEG IN 1988 EN 1989

Ernest van Asseldonk

Inleiding

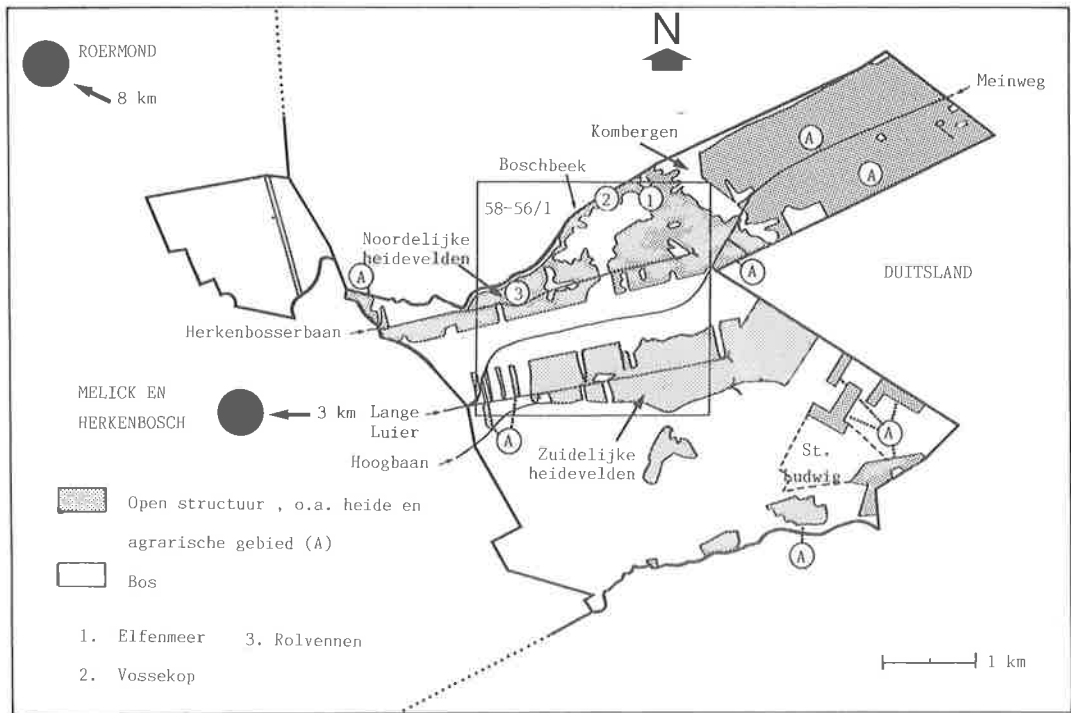
In het kader van het Bijzondere Soorten Project (BSP) van SOVON worden sinds 1987 inventarisaties verricht aan zeldzame en schaarse broedvogels van de Meijnweg. Aangezien de Meijnweg te groot bleek om jaarlijks in zijn geheel op alle BSP-soorten te onderzoeken, is in 1988 gekozen voor het inventariseren van een SOVON-kwartblok (2.5 x 2.5 km). Enkele soorten zijn echter wel in het gehele gebied geïnventariseerd (bv. Nachtzwaluw), van andere soorten wordt een aantalsschatting gemaakt voor het gehele gebied (bv. Boomleeuwerik). In dit artikel wordt ingegaan op de resultaten van twee jaar BSP-inventarisaties in dit toekomstig Nationaal Park.

Gebied en methode

De Meijnweg ligt in Midden-Limburg, ten zuidoosten van Roermond. Een groot gedeelte van de Meijnweg is eigendom van Staatsbosbeheer, maar ook de gemeenten Melick-Herkenbosch en Vlodrop bezitten er gronden. Verder zijn enkele delen in particulier bezit. De Meijnweg vormt samen met het bos-heide gebied aan Duitse zijde een natuurcomplex van ongeveer 9000 ha. Een van de opvallende kenmerken van het gebied zijn de grote hoogteverschillen op een relatief kleine oppervlakte. Deze zijn ontstaan door terugsnijdingen van de Maas-Rijnbedding. Door deze terugsnijdingen zijn aan Nederlandse zijde een drietal terrassen ontstaan: het hoogterras op circa 80

Waardevolle vogelbiotopen in de Kombergen (noordelijke heidevelden) met o.a. als broedvogels Grauwe Klauwier, Sprinkhaanrietzanger, Roodborsttapuit en Geelgors (foto: R. Schols)

Figuur 1: Ligging en overzicht van het onderzochte kwartblok in de Meijweg en overzicht van de gehanteerde plaatsnamen.

meter boven N.A.P., het middenteras op circa 50 meter boven N.A.P., en het laagterras op circa 30 meter boven N.A.P. Het onderzochte kwartblok 58-56/1 ligt op het midden- en hoogterras. Alleen het Nederlandse gedeelte van dit kwartblok, met een oppervlakte van 520 ha, is in het onderzoek betrokken (figuur 1).

In het noorden wordt het onderzoeksgebied begrensd door de Boschbeek, waarlangs zich elzenbroekbossen, rietvegetaties en gagel-berkenstruwelen bevinden. De zuidelijke begrenzing ligt ter hoogte van de Hoogbaan. Open heideterreinen vinden we langs de Lange Luier en de Herkenboscher Baan. Een groot gedeelte van de heide is verdronken door Pijpestrootje. Beheersmaatregelen, o.a. plaggen en begrazing door schapen, hebben er voor gezorgd dat er weer wat meer Struikheide is te vinden. De heidecomplexen worden gekenmerkt door het solitair of gegroepeerd voorkomen van Eik, Berk of Grove Den. Aan weerszijden van de verharde Meinweg treffen we uitgestrekte grove dennenpercelen aan. In 1989 is hier veelvuldig gekapt en gesnoeid waardoor ondergroei van Berk en Amerikaanse Vogelkers is verdwenen. Eikehakhoutbossen, met ondergroei van Adelaarsvaren, treffen we aan op de Kombergen

en ten westen en zuiden van de Vossekop.

In het onderzoeksgebied treffen we een drietal vennen aan: de Rolvennen, het Elfenmeer en de eerder genoemde Vossekop. De eerste twee zijn omgeven door een gevarieerde struiklaag van o.a. Gagel en Wilg. Een goed ontwikkelde struikvegetatie vinden we ook langs de Boschbeek (Wilg en Gagel). In beperkte mate zijn ook delen van de Herkenboscher Baan (Adelaarsvaren) en de Lange Luier (Braam en Brem) van een struiklaag voorzien. Rond het Elfenmeer bevindt zich een moerasachtig gebied met verspreid staande Eiken en grote gagelstruwelen. De Vossekop wordt omgeven door Dop-Struikheide. Het kwartblok wordt slechts doorkruist door één verharde weg: de Meinweg. Alle andere wegen zijn onverhard en alleen te voet of per fiets toegankelijk. De onverharde wegen zijn in de zeventiger jaren voor motorisch verkeer afgesloten. Hierdoor is de rust in het gebied toegenomen. Dit met uitzondering van de weekenden; de recreatie kan dan massale vormen aannemen.

In beide onderzoeksjaren is gewerkt volgens de uitgebreide territoriumkartering (Hustings *et al*, 1985). Hierbij worden alle aanwijzingen die duiden op een territorium of broedgeval op kaart inge-

tekend. Ten behoeve van de inventarisatie is het kwartblok in drie gebieden verdeeld:

1. heidevelden ten noorden van de verharde Meinweg, verder aangeduid als 'de noordelijke heidevelden',
2. heidevelden ten zuiden van de verharde Meinweg, verder aangeduid als 'de zuidelijke heidevelden',
3. bospercelen aan weerszijden van deze verharde Meinweg.

In beide jaren is geprobeerd deze gebieden minimaal zes keer te bezoeken. Tabel 1 geeft het bezoekschema over beide jaren weer per deelgebied. Het aantal uren dat in 1988 en 1989 aan de inventarisatie van het kwartblok is besteed is respectievelijk 86 en 96 uur, inclusief de avond- en nachtbezoeken. De gegevens zijn geïnterpreteerd aan de hand van de criteria zoals die in de BSP-handleiding van SOVON worden beschreven (SOVON, 1986).

Weersgesteldheid

In 1988 werd het broedseizoen voorafgegaan door een zeer zachte winter. De eerste inventarisatiemaand maart was vooral regenachtig. April, mei en juni waren daarentegen voornamelijk zonnig en warm met zo nu en dan een depressie. Enkele bezoeken moesten worden afgelast of uitgesteld door onder andere regenval. Over het algemeen genomen was het goed inventarisatiejaar.

Na wederom een zeer zachte winter begon maart 1989 met matige temperaturen en vrij rustig weer. Een relatief koude werd gevolgd door warme en droge mei- en juni maanden. Goed inventarisatiejaar dus.

Resultaten

In tabel 2 staan de resultaten van de inventarisatie aan zeldzame en schaarse broedvogels in kwartblok 58-56/1 weergegeven. Een aantal soorten kon helaas slechts op aanwezigheid, dus kwalitatief

Tabel 1: Bezoekschema 1988/1989 voor kwartblok 58-56/1, opgesplitst per deelgebied. Toelichting: O=Ochtendbezoek (zonsopgang-12.00 uur); M=Middagbezoek (12.00-18.00 uur); A=Avondbezoek (18.00-zonsondergang); N=Nachtbezoek (tussen zonsondergang en zonsopgang)

Maand/ decade	Noordelijke heidevelden		Zuidelijke heidevelden		Weerszijden Meinweg	
	1988	1989	1988	1989	1988	1989
Maart	1	O	O			
	2	O		2xO	O	O
	3		O		O	O
April	1	O				O
	2			2xO		2xO
Mei	3	O	O		O	2xO
	1	O	O		O	
	2	O	O			O
Juni	3	O	O	O		
	1	A+N	A+N	O+A+N	O+A+N	O
	2	A+N	O+A+N		A+N	O
Juli	3	O+M	A+N	A+N		O
	1				O	
Totaal	O:	8	7	6	6	6
	A:	2	3	2	2	-
	N:	2	3	2	2	-
	M:	1	-	-	-	-

Tabel 2: Zeldzame en schaarse broedvogels in kwartblok 58-56/1 in 1988 en 1989. N= aantal territoria, hbc: hoogste broedzekerheidscode; B= 2-5 territoria, C= 6-10 territoria (codering vlgS SOVON, 1986)

Soort/jaar	1988		1989	
	N	hbc	N	hbc
Dodaars	3	16	3	12
Grauwe Gans	1	16	1	13
Wintertaling		12		4
Wespendief		5		12
Havik	2	16	3	16
Sperwer		13		
Buizerd	2	16	2	12
Torenvalk				1
Boomvalk				1
Waterral	B	4		4
Watersnip				2
Houtsnip	B	4		2
Bosuil		12		12
Ransuil		12		12
Nachtzwaluw	12	4	11	4
Groene Specht				2
Zwarte Specht	2			2
Kleine Bonte Sp.	1			1
Boomleeuwerik	24	14	25	14
Blauwborst	5	4	8	14
Roodborsttapuit	12	14	15	14
Tapuit		1		
Sprinkhaanrietz.		2	1	4
Fluiter	47	14	47	14
Grauwe Klauwier	1	12	2	16
Klapekster				1
Glanskop		1	B	4
Boomklever		2	B	7
Wielewaal		2		
Keep				2
Sijs				1
Kruisbek	B	3		1
Appelvink	C	14	9	16
Geelgors	36	14	35	16

worden geïnventariseerd (o.a. Wintertaling, Wespendief en Zwarte Specht). Dit komt doordat:

- het aantal waarnemingen te gering was en daardoor niet voldeed aan de BSP-criteria (Wespendief, Tapuit, Keep).
- de waarnemingen te verspreid over het gebied liggen, zodat het te moeilijk was de territoria te onderscheiden (Kruisbek, Zwarte Specht).
- vermoedelijk niet alle paren/territoria zijn vastgesteld. In sommige gevallen is een aantalschatting gemaakt (Wintertaling, Waterral, Ransuil, Glanskop).
- de waarnemingen bijna uitsluitend van derden afkomstig zijn. De soort werd dan niet of nauwelijks tijdens de inventarisatieronden opgemerkt (Tapuit, Watersnip).

In de komende jaren zal worden geprobeerd om ook van deze soorten kwantitatieve informatie te krijgen, door enerzijds de waarneemintensiteit te verhogen en anderzijds door meer soortgericht te gaan werken.

Zeldzame soorten

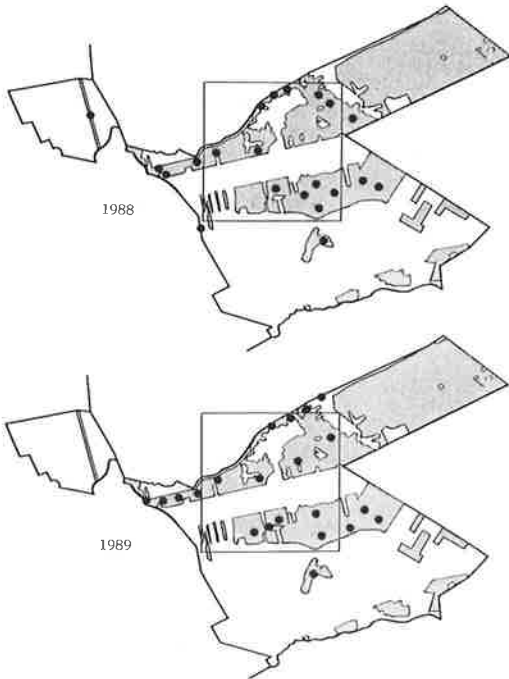
Het BSP van SOVON richt zich met name op de zeldzame broedvogels in Nederland. Ook de Meijnweg herbergt, voor Nederlandse begrippen, zeldzame broedvogels. Dit zijn onder andere de Grauwe Gans, Nachtzwaluw, Grauwe Klauwier en Draaihals.

Grauwe Gans *Anser anser*

De Grauwe Gans is een echte nieuwkomer in dit rijkje. Sinds 1988 broedt de soort op de Rolvennen. In maart en april komen meerdere paartjes in het gebied voor. In 1988 zwierven 4-5 paartjes en in 1989 2-3 paartjes rond in het gebied. Waarnemingen in mei en juni blijven veelal beperkt tot heidevennen, waar de ouders met jongen verblijven. Ook in de omringende kwartblokken komt de soort broedend voor (mond. med. M. Vandalon).

Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus*

Een van de meest karakteristieke nachtvogels van de Meijnweg is de Nachtzwaluw. In beide jaren is in juni speciale aandacht besteed aan deze soort. Groepsgewijs zijn inventarisaties verricht in het gehele Meijnweggebied (dus ook buiten het onderzochte kwartblok). Getracht werd het gebied minimaal 2-3 keer per broedseizoen te inventariseren. Tijdens het inventariseren is geen gebruik gemaakt van geluidsreproducerende middelen, dit om verstoring te voorkomen. De ervaring leerde

Figuur 2: Verspreiding van de Nachtzwaluw in 1988 en 1989.

dat de vogels meestal tussen 22.00-22.30 uur spontaan de zang inzetten. In beide jaren werden in totaal 21 territoria vastgesteld (figuur 2). De territoria van de Nachtzwaluw blijken gelijkmatig over de heidevelden te zijn verspreid, hetgeen mogelijk een gevolg is van het homogene karakter van de heidevelden. De dichtheid berekend over de geschikte biotoop, lag op 4.8 paar/100 ha. De Meijnweg behoort hiermee tot een van de betere nachtzwaluwgebieden van Nederland (Schepers & Van Asseldonk, 1989). Ogenscheinlijk lijkt er vanaf 1984 sprake te zijn van een spectaculaire aantalstoename. Toen werden slechts vijf territoria vastgesteld, terwijl een veelvoud werd verwacht (Vossen, 1985). Naar alle waarschijnlijkheid wordt deze toename, echter vooral veroorzaakt door de hogere inventarisatie-intensiteit in 1988 en 1989.

Grauwe Klauwier *Lanius collurio*

De Grauwe Klauwier broedt jaarlijks met 1-2 paartjes in het gebied. Een toename die recentelijk in Drenthe is vastgesteld (SOVON, 1990), kon op de Meijnweg helaas niet geconstateerd worden. Dit ondanks het feit dat er ogenscheinlijk voldoende geschikt biotoop voorhanden is. Mogelijk speelt

hierbij de recreatieve druk een rol.

Klapekster *Lanius excubitor*

Een soort die voornamelijk in het winterseizoen wordt waargenomen is de Klapekster. In het winterhalfjaar 1988/1989 bevonden zich vier winterterritoria in het gebied. Mogelijk is het voorkomen van deze vier exemplaren er de oorzaak van geweest dat de soort ook gedurende het broedseizoen is blijven hangen, blijkens waarnemingen tot 15 mei 1989. De normale winterpopulatie schommelt tussen de 0 en 2 exemplaren (van Asseldonk, *in prep.*). Broeden wordt niet uitgesloten, hoewel waarnemingen in de zomerperiode ontbreken.

Draaihals *Jynx torquilla*

De Draaihals behoort tot de soorten waaraan het gebied zijn bekendheid heeft te danken. Toch wordt de soort niet meer jaarlijks broedend aangetroffen. In 1988 werd de soort alleen als doortrekker genoteerd. In 1989 werden twee territoria vastgesteld in aangrenzende kwartblokken.

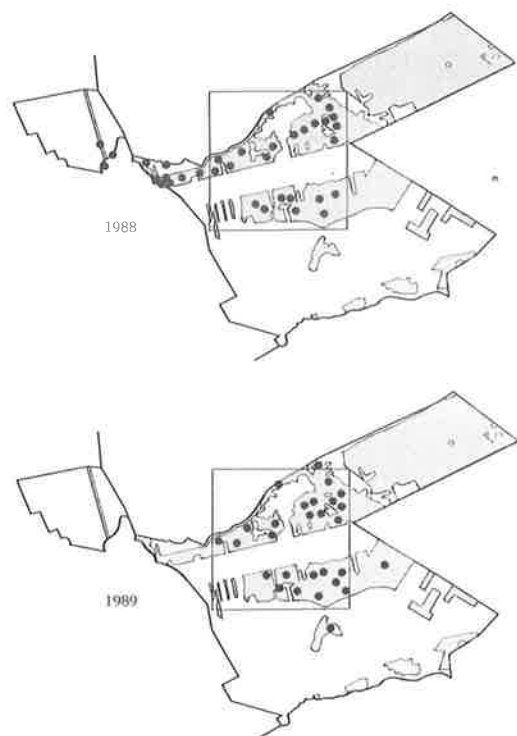
De Roodborstapuit pretereert de drogere, open maar toch structuurrijke heideterreinen en is dan ook goed op de Meijnweg vertegenwoordigd (foto: R. Schols)

Schaarse soorten

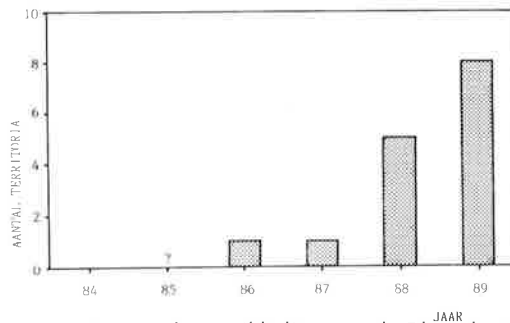
Naast de zeldzame broedvogels worden er in het kader van het BSP waarnemingen verzameld van schaarse broedvogels. Logischerwijs herbergt het gebied meer schaarse dan zeldzame broedvogels. De volgende soorten worden nader besproken: Boomleeuwerik, Blauwborst, Roodborsttapuit, Fluiteer, Appelvink en Geelgors. Van deze soorten bestaat de indruk dat de inventarisatie voldoende compleet en betrouwbaar is.

Boomleeuwerik *Lullula arborea*

De Boomleeuwerik is vanaf begin maart op de broedplaatsen aanwezig. Bezetting vindt echter plaats tot in april. In 1988 en 1989 werden respectievelijk 24 en 25 territoria vastgesteld (figuur 3). Dit komt neer op een gemiddelde dichtheid van 9.8 paar/100 ha, waarbij de soort een lichte voorkeur heeft voor de noordelijke heidevelden. Bijlsma *et al* (1985) geven voor open droge heidevelden een dichtheid van 0.8-19.0 paar/100 ha. In 1984 werden in hetzelfde gebied minimaal 14 territoria vastgesteld (Vossen, 1985). De totale populatie voor de Meijnweg wordt geraamd op 40-50 paar.

Figuur 3: Verspreiding van de Boomleeuwerik in 1988 en 1989.

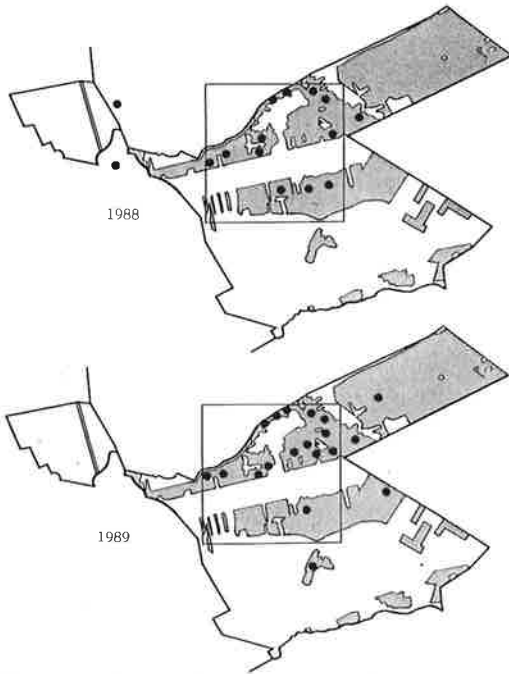
Figuur 4: Aantalsontwikkeling van de Blauwborst in het onderzochte kwartblok vanaf 1984.

Blauwborst *Luscinia svecica*

Als schaarse en niet-jaarlijkse broedvogel komt de Blauwborst met 1-2 paar al jaren in de Meijnweg voor (Vossen, 1985). In 1988 en 1989 werden respectievelijk 5 en 8 territoria in het kwartblok vastgesteld. Vooralsnog wordt de soort alleen op de noordelijke heidevelden aangetroffen. Dit ondanks het feit dat ook in het zuidelijke deel geschikte biotopen aanwezig zijn. De noordelijke heidevelden zijn echter vochtiger en daardoor meer in trek bij de Blauwborst. Figuur 4 geeft de aantalsontwikkeling weer vanaf 1984. Hieruit blijkt dat de soort in aantal is toegenomen. Verdere uitbreiding van de soort is gezien het aanwezige biotoop niet uitgesloten. Deze stijgende trend is ook landelijk geconstateerd (SOVON, 1989). Aantalschattingen voor het gehele gebied zijn niet te geven, omdat potentiële terreinen in het zuiden van het gebied niet zijn onderzocht.

Roodborsttapuit *Saxicola torquata*

De eerste Roodborsttapuiten arriveren pas eind maart in het gebied, vestiging vindt plaats tot in mei. In 1988 en 1989 werden respectievelijk 12 en 15 territoria vastgesteld waarbij de soort een duidelijke voorkeur heeft voor de noordelijke heidevelden. Hier werden respectievelijk 9 van de 12 (75%) en 14 van de 15 (90%) territoria vastgesteld (figuur 5). De dichtheid in geschikt biotoop is voor de noordelijke heidevelden 9.2 paar/100 ha, voor de zuidelijke heidevelden 1.6 paar/100 ha. Dit verschil wordt naar alle waarschijnlijkheid veroorzaakt door het meer vochtige karakter van de noordelijke heidevelden. Van Dijk & van Os (1982) geven voor heide en hoogveengebieden in Drenthe een dichtheid van 0.4 tot 3.5 paar/100 ha. Op de Hamert, Noord-Limburg, werd in 1989 een dichtheid vastgesteld van 2.4 paar/100 ha (med. J).

Figuur 5: Verspreiding van de Roodborsttapuit in 1988 en 1989.

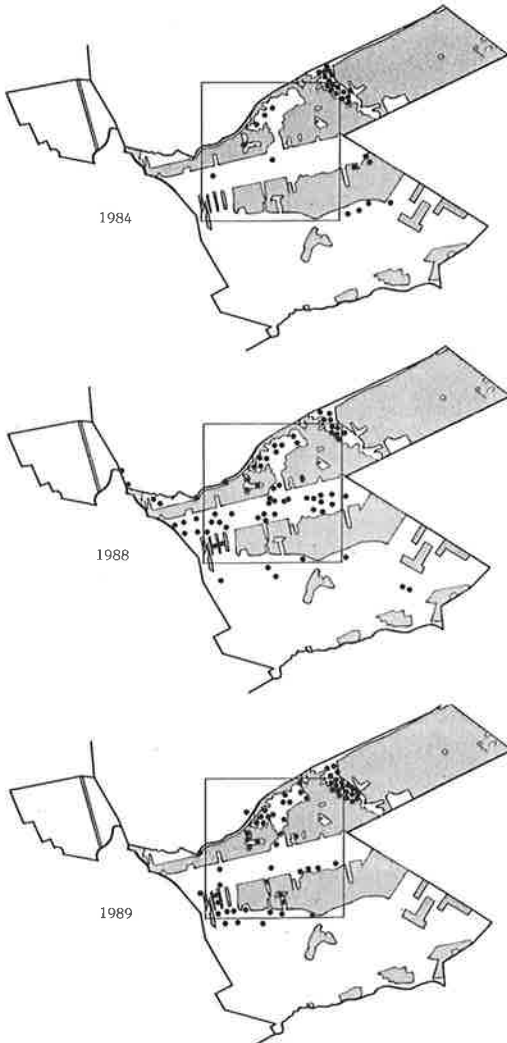
Kooistra, Venlo). In de Peelgebieden lopen de dichtheden uiteen van 2.1 paar/100 ha op de Deurnese Peel in 1985; 2.2 paar/100 ha in 't Zinske in 1988 (med. B. van Noorden) tot 7.2 paar/100 ha in de Astense Peel (van Seggelen *et al*, 1988). De aantallen op de Meijnweg zijn dus zeer hoog te noemen. In 1984 werden 9 territoria vastgesteld (Vossen, 1985). Deze recente toename lijkt, gezien de landelijke trend reëel. De totale populatie voor de Meijnweg wordt voor 1988 en 1989 geschat op respectievelijk 15-20 en 20-25 paar.

Fluiter *Phylloscopus sibilatrix*

De Fluiter arriveert eind april in het gebied. De ♂ arriveren enkele dagen eerder dan de ♀♀ (Herman, 1971). Figuur 6 geeft de verspreiding weer in de jaren 1984 (naar Vossen, 1985), 1988 en 1989. Een zeer goed fluiterbiotoop vormt de Kombergen, een bos met een dicht gesloten bladerdak van Eiken en Berken met ondergroei van varens. Minder uitgesproken maar toch goed bezet zijn de eik-hakhoutbossen ten zuiden en westen van de Vossekop. Het bladerdak is hier minder dicht waardoor ook de dichtheid aan Fluiters minder is. Ook

grove dennenpercelen met ondergroei van jong loofhout herbergen Fluiters, zij het in geringe dichtheden. Dit biotoop vinden we aan weerszijden van de verharde Meinweg. Op de Kombergen bereiken de Fluiters een dichtheid van maar liefst 84 paar/100 ha (21 paar/25 ha). Dichtheden waarvan in de literatuur voor zover bekend geen melding wordt gemaakt. In het gehele kwartblok bereikt de soort nog steeds een hoge dichtheid van 17.4 paar/100 ha. Van Dijk & van Os (1982) geven als hoogste dichtheid in Drenthe 1-5 paar/100 ha. Hustings (1983) geeft voor eikenberkenbos in de omgeving Vaals, Zuid-Limburg, een dichtheid van 28.7 paar/100 ha. In het totale boscomplex, voornamelijk bestaande uit gemengd eiken- en eikenberkenbos, bedroeg deze dichtheid 18.9 paar/100 ha. In het Onderste en Bovenste Bos bij Epen, Zuid-Limburg, bereikt de Fluiter dichtheden die de dichtheden van de Kombergen benaderen. Hier bereikt de soort in eikenberkenbossen dichtheden van 60 paar/100 ha, in middeloude beukenbossen zelfs 65 paar/100 ha (Hustings, 1985). De aantallen in de Meijnweg zijn dus uniek te noemen. In 1989 is de verspreiding van de fluiterterritoria duidelijk gewijzigd ten opzichte van 1988 (figuur 6). Door kapwerkzaamheden in de grovedennenbossen (het verwijderen van de jonge loofhoutopslag) is het toch al marginale Fluiterbiotoop aan weerszijden van de verharde Meinweg verdwenen. De Fluiters hebben hier direct op gereageerd door uit te wijken naar andere delen van het gebied. Ook in 1989 is na het broedseizoen in grove dennenbossen gekapt. Hierdoor is de totale oppervlakte aan geschikt fluiterbiotoop inmiddels flink geslonken en lijkt uitwijken naar andere delen van de Meijnweg nog maar beperkt mogelijk. Voor 1990 wordt dan ook een daling van het aantal fluiterterritoria verwacht. Van Dijk & van Os (1982) vermelden dat indien er in de marginale biotopen ook maar iets verandert de soort onmiddellijk vertrekt, hetgeen ook op de Meijnweg bevestigd kan worden. In 1984 werden 11 territoria vastgesteld (Vossen, 1985). Ook in 1984 werd de soort voornamelijk op de Kombergen aangetroffen (figuur 6). Langs de verharde Meinweg was de soort toen nog nauwelijks aanwezig. Waarschijnlijk was de ondergroei toen nog nauwelijks ontwikkeld. In België (Vlaanderen) is vastgesteld dat ongeveer 30-60% van het aantal ♂ ongepaard is (Vlaamse Avifauna Commissie, 1989). Ongepaarde ♂ zingen de gehele periode mei-begin juli zeer veel en verplaatsen zich regelmatig. Gepaarde ♂ daarentegen zijn tamelijk zwijgzaam. Het een en ander werkt dubbelstellingen in de hand. In de Meijnweg is niet gelet op het al of niet gepaard zijn van de Fluiters. Wel konden tot ver in juni zingende Fluiters worden ingetekend.

Desondanks is het aantal aangetroffen Fluiters op de Meijnweg uitzonderlijk.

Figuur 6: Verspreiding van de Fluiters in 1984, 1988 en 1989.

Appelvink *Coccothraustes coccothraustes*

In de Meijnweg wordt de Appelvink het meest aangetroffen op de Kombergen en in het parkachtig landschap rond het voormalig klooster St. Ludwig. In het kwartblok zijn in beide onderzoeksjaren respectievelijk 6-10 en 9 territoria vastgesteld. In 1989 zijn ook enkele nesten aangetroffen. Appelvinken leggen grote afstanden af tussen broed- en

fourageergebieden. Eind april werd gezamenlijk fourageren vastgesteld op Amerikaanse Vogelkers, waarbij 4-8 exemplaren af en aan vlogen. In de Meijnweg is vastgesteld dat deze pendelvluchten op kunnen lopen van 750 tot 1500 meter. Bijlsma (1979) vermeldt voor een exemplaar een afstand van 1 à 2 kilometer. Krüger (1984) vermeldt voor een exemplaar een afstand van 1400 meter. De afstanden in de Meijnweg zijn dus niet uitzonderlijk. Buiten de reeds genoemde gebieden kan de soort ook aangetroffen worden in gemengde bospercelen langs de verharde Meijnweg.

Geelgors *Emberiza citrinella*

Ondanks het feit dat de Geelgors al vanaf begin maart in het gebied aanwezig is, wordt het hoogtepunt van de zangperiode pas bereikt in mei en juni (Hustings *et al.*, 1985). In 1988 en 1989 werden respectievelijk 36 en 35 territoria vastgesteld. Ook de Geelgors heeft een voorkeur voor de noordelijke heidevelden. De soort bereikt hier een dichtheid van 18 paar/100 ha, terwijl de zuidelijke heidevelden ongeveer 10 paar/100 ha herbergen. In goede gebieden kunnen 10-20 paar/100 ha worden aangetroffen (van Dijk & van Os, 1982). Reijnders geeft in Teixeira (1979) een dichtheid van 0.5-5 paar/100 ha, maar in sommige gebieden kunnen nog meer dan 10 paar/100 ha worden aangetroffen. De Meijnweg behoort dus tot een van de betere geelgorsgebieden. In 1984 werden 27 territoria aangetroffen. De totale Meijnwegpopulatie wordt geschat op 60-70 paar.

Discussie

Zoals uit bovenstaande gegevens blijkt, herbergt de Meijnweg een groot aantal schaarse en zeldzame broedvogels. Enkele daarvan bereiken bovendien naar landelijke maatstaven hoge dichtheden (Roodborsttapuit, Geelgors). De Fluiters bereikt zelfs dichtheden die uniek zijn voor Nederland. Het beleid en beheer zal er dus op gericht moeten zijn deze aantallen te handhaven en/of uit te breiden. Ook andere belangwekkende soorten vragen specifieke aandacht van het beheer, zoals bv. de Nachtzwaluw. Positieve ontwikkelingen in de laatste jaren zijn o.a. begrazing en het kappen van bos, waardoor de oppervlakte heideterrein wordt vergroot, en waarvan typische heidesoorten als Roodborsttapuit, Boomleeuwerik en Nachtzwaluw profiteren. Er moet echter wel voor gewaakt worden dat deze heidevelden voldoende afwisseling en structuur behouden; grote, kale heidevelden zijn immers voor genoemde soorten veel minder interessant. Negatieve ontwikkelingen zijn gaande

Tot nog toe broedt de Grauwe Klauwier vrijwel jaarlijks met 1 tot 2 paar in het Meijnweggebied. Juveniel (foto: R. Schols)

in de bosgebieden. Door o.a. kapwerkzaamheden van loofhoutondergroei zijn grove dennenpercelen ongeschikt gemaakt voor soorten als Fluiter en Appelvink. Juist deze ondergroei is o.a. voor deze soorten van belang, en biedt goede mogelijkheden voor omvorming van de relatief vogelarme naaldbossen naar rijker loofbos.

Een probleem vormt ook de recreatie. De drukte in het gebied, met name in de weekenden, neemt grote vormen aan. Toezicht hierop is gewenst. Lenders (1983) haalt dit probleem al aan en gaf toendertijd het advies de verharde Meinweg af te sluiten voor het verkeer. Op deze manier, zo schrijft hij, wordende meest kwetsbare gebieden ontzien. Tot heden toe is dit helaas niet gebeurd. Wil men de natuurwetenschappelijke waarde van het gebied handhaven dan is snel handelen, nu het nog kan, noodzakelijk.

Lenders (1983) vermeldt ook dat de grondwaterstand in het gebied aan het zakken is. Uit boven-

staande gegevens blijkt dat vele soorten een voorkeur hebben voor de vochtige delen van het gebied (Blauwborst, Roodborsttapuit). Verdere ontwatering zal deze soorten in aantal doen afnemen of zelfs doen verdwijnen. Soorten als Nachtzwaluw en Boomleeuwerik, die de drogere heideterreinen prefereren, zullen waarschijnlijk niet of nauwelijks door deze ontwatering beïnvloed worden.

Dankwoord

Bij deze wil ik de volgende personen bedanken omdat ze behulpzaam zijn geweest bij het inventariseren van de Nachtzwaluw in 1988 en 1989: Frans Schepers, Ran Schols, Tjeu Vossen, Steven en Wouter Jansen, Marriëtte Vandalon, Piet Beckers, Jan Boeren en Wim Cox. Verder bedank ik Steven en Wouter Jansen, Boena van Noorden en Ran Schols voor het doorlezen van het manuscript.

Literatuur

- Bijlsma R. 1979. De ecologie van de Appelvink *Coccothraustes coccothraustes* op de Zuidwest Veluwe, speciaal met betrekking tot de broedbiologie. *Limosa* 52 (1-2): 53-71.
- Bijlsma R.G., R. Lensink & F. Post 1985. De Boomleeuwerik *Lullula arborea* als broedvogels in Nederland in 1970-1984. *Limosa* 58 (3) : 89-97.
- Dijk A.J. van & B.L.J. van Os 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- Herman C. 1971. Evolution de la territorialité dans une population de Pouillots siffleur *Phylloscopus sibilatrix*. *Giervalk* 61 (1): 43-86.
- Hustings F. 1983. Gegevens over het voorkomen van een aantal vogelsoorten in de Boswachterij Vaals. In *Vogelvlucht* 6: 7-19.
- Hustings F. 1985.: Een inventarisatie van broed- en wintervogels in het Onderste en Bovenste Bos bij Epen. *Natuurhistorisch Maandblad* 74 (1): 9-16.
- Hustings M.F.H. et al 1985. Vogelinventarisatie. *Natuurbeheer in Nederland*, 3. Pudoc, Wageningen/ Vogelbescherming, Zeist.
- Krüger S. 1982. *Der Kernbeißer*. A. Zimsen Verlag, Wittenberg, Lutherstadt.
- Lenders T. 1983. De Meinweg, een potentieel nationaal park. *Jaarboek Heemkundevereniging 'Roerstreek'* 15: 18-42.
- Reijnders, in Teixeira 1979. *Atlas van de Nederlandse Broedvogels*. Natuurmonumenten, 's-Graveland, pagina 388-389.
- Seggelen C. van, P. van Tilburg en J. Vereijken 1988. Broedvogelinventarisatie van de Astense Peel 1988. *Rapport VWG de Peel, Asten*, 51 pag.
- Schepers F. & E. van Asseldonk 1989. De Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus* als broedvogel in Limburg. *Het Vogeljaar* 37 (6): 322-331.
- SOVON 1986. Handleiding Bijzondere Soorten Projekt (BSP). Arnhem.
- SOVON 1989. Zeldzame en schaarse broedvogels in 1989. *SOVON-NIEUWS* 2 (4): 5-10.
- SOVON 1990. Zeldzame en schaarse broedvogels in 1989 (vervolg). *SOVON-NIEUWS* 3 (1): 3-5.
- Vlaamse Avifauna Commissie 1989, *Vogels in Vlaanderen, voorkomen en verspreiding*. Bornem, p. 331-332.
- Vossen, T. 1985. *Vogels van de Meinweg 1984*. Ongepubliceerd verslag.

Ernest van Asseldonk, Schout Kellenerstraat 68, 6042 XH Roermond

VANGSTRESULTATEN VAN NACHTTREKKERS IN DE GROOTE PEEL TIJDENS DE NAJAREN 1987 TOT EN MET 1989

*Fons Aelberts
Boena van Noorden*

Inleiding

In het nationaal park i.o. de Groote Peel worden al sinds jaar en dag vogels geringd om meer inzicht te krijgen in de verplaatsingen en verblijfplaatsen van in de Peel broedende, overwinterende en doortrekkende vogelsoorten. Sedert het najaar van 1987 wordt het ringonderzoek in de Groote Peel op een meer systematische wijze aangepakt. Vanaf die tijd wordt er namelijk gewerkt met een vaste ringlokatie, waarbij jaarlijks volgens een zelfde vangmethode en -intensiteit vogels gevangen en geringd worden.

Bij het vangen worden de vogels met een nog betrekkelijk nieuwe techniek gelokt. Door middel van het gedurende de nacht afspelen van geluidsbandjes met de zang van enkele vogelsoorten worden de overtrekkende vogels gestimuleerd om op de vanglokatie te landen. Uit ervaringen in

binnen- en buitenland is gebleken dat het vangstresultaat hierdoor spectaculair kan toenemen (o.a. Roggeman, 1990).

Na drie vangjaren werd het tijd het verzamelde materiaal te bewerken. Vanwege de grote hoeveelheid verzamelde gegevens bleek het noodzakelijk hieruit een selectie te maken. Tot dusver is er vrijwel niets bekend over het doortrekverloop van nachttrekkers gedurende het najaar in de Peelstreek. Dit vormde de aanleiding om van een aantal soorten het trekverloop over de Groote Peel in drie opeenvolgende najaren aan de hand van vangstgegevens te reconstrueren. Uit deze gegevens zijn die van de Rietzanger, Bosrietzanger, Kleine Karekiet, Tuinfluiter, Zwartkop, Grasmus, Roodborst en Blauwborst nader geanalyseerd. De doortrekgegevens van de overige soorten worden

hier niet besproken, omdat het aantal vangsten van deze soorten te gering is om de doortrekpatronen op betrouwbare wijze te reconstrueren.

Materiaal en methode

Er werd gevangen met behulp van een vaste mistnetopstelling van twee netten met een lengte van 24 en 9 meter en met een hoogte van 3 meter. In 1989 werd er een derde net met een lengte van 12 meter bij geplaatst. In de praktijk bleek echter dat er met dit net erg weinig vogels werden gevangen. Vanwege dit tegenvallende resultaat en om de vergelijkbaarheid met andere jaren niet al te veel geweld aan te doen, is besloten om in de toekomst de mistnetopstelling te beperken tot twee netten.

De vanglokatie bevindt zich in een drassig gedeelte van het hoogveengebied de Groote Peel (gemeente Asten, Noord-Brabant). De netten worden geflankeerd door wilgestruiken en berkenboompjes (1 tot 3 meter hoog). De bodem is spaarzaam begroeid met Pitrus en Pijpestrootje. Op ca 5 meter van het 9 meter net en op ca 30 meter van het 24 meter net bevindt zich een Rietveld van ca 20 ha. Besdragende bomen en struiken komen in de directe omgeving van de vanglokatie niet voor.

Vanaf ongeveer 3 uur voor zonsopgang werden de overtrekkende nachttrekkers naar beneden gelokt door de zang van deze vogels met behulp van een cassetterecorder af te spelen. Verdeeld over de vangplaats bevonden zich zes zogenaamde 'hoge tonen luidsprekers'. Hiervan bevonden zich er vier bij het 24 meter net, één bij het 9 meter net en één

in een wilgenbosje op ongeveer 25 meter afstand van het 9 meter net. De twee laatst genoemde luidsprekers werden gedurende de nacht ingeschakeld, de overige vier alleen tijdens het vangen. Op het moment dat de vogels aan het 9 meter net geringd werden waren de luidsprekers aan het 24 meter net ingeschakeld. Nadat de vogels aan het 9 meter net van een ring voorzien waren, werden de luidspreker bij dit net en die in het wilgenbosje weer ingeschakeld. De luidsprekers bij het 24 meter net werden uitgeschakeld zodra daar de netten geleegd werden. Dit omschakelen werd gedurende de gehele vangochtend uitgevoerd. Het frequentiebereik van het uitgezonden geluid ligt tussen de 3,5 en 14 KHz. Het uitgangsvermogen van de cassetterecorder is 15 Watt. Op de band die gedurende het gehele vangseizoen gebruikt werd stonden de zanggeluiden van de Witgesterde Blauwborst, Rietzanger, Zwartkop, Braamsluiper en Kleine Karekiet.

Eén uur voor zonsopgang werd de vanginstallatie vangklaargemaakt, dat wil zeggen dat de opgerolde netten uiteen werden geschoven. Deze voorbereidingen duurden steeds ongeveer een kwartier, zodat vanaf ongeveer driekwartier voor zonsopgang met vangen werd gestart. Tijdens de vangst, die elke keer tegen tien uur in de ochtend werd gestaakt, bleef de geluidsinstallatie ingeschakeld. Vanuit een schuilhut werd het net van 24 meter in de gaten gehouden, en bij vangsten meteen geleegd. Het andere net werd ongeveer eens per 25 minuten gecontroleerd. De vogels werden aan het net gedetermineerd, van een ring voorzien en vervolgens in vrijheid gesteld. Eerder in het najaar

Decade	Periode	Aantal vangdagen			Totaal
		1987	1988	1989	
1	15-07/25-07	1	2	2	5
2	26-07/04-08	1	3	3	7
3	05-08/15-08	4	3	3	10
4	16-08/26-08	2	1	2	5
5	27-08/05-09	1	3	2	6
6	06-09/16-09	2	2	2	6
7	17-09/27-09	2	0	2	4
8	28-09/07-10	1	1	3	5
9	08-10/18-10	3	2	2	7
10	19-10/29-10	2	3	1	6
11	30-10/08-11	2	2	0	4
Totaal		21	22	22	65

Tabel 1: Het aantal vangdagen in de Groote Peel per decade, najaar 1987 tot en met 1989.

Soort/Jaar	1987	1988	1989
Rietzanger	4	46	44
Bosrietzanger *)	1	17	25
Kleine Karekiet *)	64	238	337
Zwartkop *)	50	141	102
Grasmus *)	2	15	19
Tuinfluitert *)	7	41	30
Roodborst *)	9	45	31
Blauwborst *)	23	25	69
Totaal	160	568	657
Goede vangdagen	9	17	19
Redelijke vangdagen	4	4	3
Slechte vangdagen	8	1	1
Totaal aantal vangdagen	21	22	23
% slechte vangstomst.	38	5	4

*) Broedvogel in de Groote Peel gedurende onderzoeksperiode.

Tabel 2: Aantallen gevangen nachttrekkers in de Groote Peel naar vangstomstandigheden, 1987 tot en met 1989.

geringde vogels die werden teruggevangen zijn wel geregistreerd, maar niet opgenomen in de totaal-overzichten; elke vogel wordt dus slechts éénmaal meegeteld.

De vangperiode strekte zich uit van half juli tot begin november. In tabel 1 is aangegeven hoe de vangdagen over het seizoen zijn verdeeld. We zien dat de verdeling over de decades enige spreiding vertoont. Dit wordt veroorzaakt door twee factoren. Ten eerste was de ringer aangewezen op de woensdagen en weekeinden waardoor er onvoldoende rekening met de decades kon worden gehouden. Ten tweede werd er bij slechte weersomstandigheden, veel wind (harder dan 3 Beaufort) en/of regen, het vangen gestaakt.

Voor de leeftijds aanduidingen worden drie klassen gebruikt. De leeftijd van de vogels die zijn geboren in het kalenderjaar waarin ze zijn gevangen wordt aangeduid met "1e kalenderjaar" (1 kj). De leeftijd van de vogels die eerder zijn geboren dan het kalenderjaar waarin ze zijn gevangen, wordt aangeduid met "na het 1e kalenderjaar" (na 1 kj). Bij zangvogels betekent dit meestal dat ze volwassen (adult) zijn. De leeftijd van vogels die reeds kunnen vliegen, maar waarover verder niets bekend is, wordt aangeduid met "volgroeid" (volgr.).

In de vangstverloopdiagrammen (figuur 1 tot en met 9) is steeds het gemiddelde aantal vogels per vangdag per decade weergegeven. De ligging van de mediane datum (50 %) is met een pijltje aangegeven.

Resultaten en discussie

Trek en dispersie

Alvorens op de presentatie en bespreking van de resultaten in te gaan, willen we de lezers op twee verschijnselen duiden die steeds bij de interpretatie van de gegevens in het achterhoofd dienen te worden gehouden, namelijk trek en dispersie. Onder trek wordt verstaan een gericht verplaatsing tussen broed- en overwinteringsgebied. Dispersie is de verbreiding vanaf de broedplaats waarbij de verplaatsingen veelal over kleinere afstanden en in nagenoeg alle richtingen kunnen plaatsvinden. Dispersie treedt meestal direct na de broedtijd en nog vóór de eigenlijke trek op. Veelal zijn het de jonge vogels die hierbij betrokken zijn (Jenni, 1984). Als er wordt gevangen op lokaties waar de te vangen soorten ook broeden, is de kans groter dat vogels die dispersiegedrag vertonen gevangen worden dan op plaatsen waar ze niet broeden. De patronen in de gepresenteerde figuren zijn dan ook het resultaat van een combinatie van dispersiebewegingen en echte trek. Dit geldt zeker voor de soorten die in en nabij de Groote Peel broeden. De berekende mediane doortrekdata geven daarom bij veel van de soorten niet de werkelijke doortrekmediaan weer. De in dit artikel gebezigde term "doortrekverloop" dekt hierdoor in de meeste gevallen de lading niet volledig.

De Blauwborst is de laatste jaren in de Peelstreek sterk in aantal toegenomen, hetgeen ook tot uiting komt in de vangstresultaten (foto: K. Lemmens)

Vangresultaten

In tabel 2 is per soort en per jaar het aantal gevangen vogels vermeld. Verder is het totaal aantal vangdagen en het aantal vangdagen met goede, redelijke en slechte vangstomstandigheden weergegeven. Bij veel wind (meer dan windkracht 3) beweegt het net te veel waardoor de vogels het net zien. Indien de netten "bevroren" (bevroren rijp) worden deze ook zichtbaar en worden er bijna geen vogels meer gevangen. Dagen waarop zich deze situaties voordoen worden aangemerkt als slechte vangdagen. Dagen waarop de vangstomstandigheden tijdens het vangen sterk verslechterden worden als redelijk bestempeld. Uit tabel 2 blijkt dat in 1987 vrij weinig vogels zijn gevangen hetgeen waarschijnlijk voor een groot deel te wijten is aan slechte vangstomstandigheden.

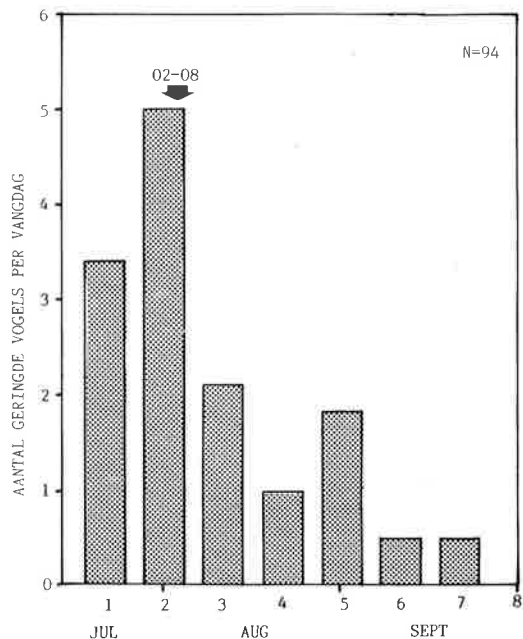
Bespreking per soort

Rietzanger *Acrocephalus schoenobaenus*

In de periode 1987-1989 werden 94 Rietzangers van een ring voorzien. Opvallend is de toename van het aantal gevangen vogels in 1988 en 1989 ten opzichte van 1987. Voor een deel zal dit wijten zijn aan de slechte vangstomstandigheden in 1987. Er zijn echter duidelijke aanwijzingen dat de toename van het aantal gevangen vogels niet alleen kan worden verklaard door de goede vangstomstandigheden in 1988 en 1989.

In de jaren 1985 en 1986, toen er ook al in de Groote Peel vogels werden gevangen (onder niet gestandaardiseerde omstandigheden), werden er respectievelijk 0 en 2 Rietzangers geringd.

Ook landelijk werden er vanaf 1987 ten opzichte van de voorafgaande periode 1978-1986 opvallend meer Rietzangers geringd (Osieck & Winkelman, 1983 en 1989, schr. med. R. Wassenaar, Nederlandse Ringcentrale). De toename op nationaal niveau tussen 1988 en 1989 mag zeer spectaculair worden genoemd: in 1988 werden er 960 Rietzangers geringd en in 1989 waren dit er 1612 (voorlopig cijfer). Deze toename van het landelijke aantal geringde Rietzangers is mogelijk het gevolg van een reële toename van deze soort gedurende de laatste twee jaar. Deze conclusie wordt echter

Figuur 1. Vangstverloop van de Rietzanger in het najaar in de Groote Peel.

onder voorbehoud gemaakt, omdat het landelijke ringwerk nog niet geheel gestandaardiseerd is. In figuur 1 is het doortrekverloop van de Rietzanger gedurende de periode 1987-1989 weergegeven. Het doortrekpatroon vertoont twee pieken. De eerste, tevens grootste piek valt in de periode 26 juli t/m 4 augustus, een kleinere piek vinden we in de 5e decade (27 augustus t/m 5 september). De vroegste en laatste vangdata waren respectievelijk 18 juli 1989 en 25 september 1989. De mediane doortrekdatum ligt op 2 augustus. De 10- en 90% datumgrenzen liggen respectievelijk op 18 juli en 3 september.

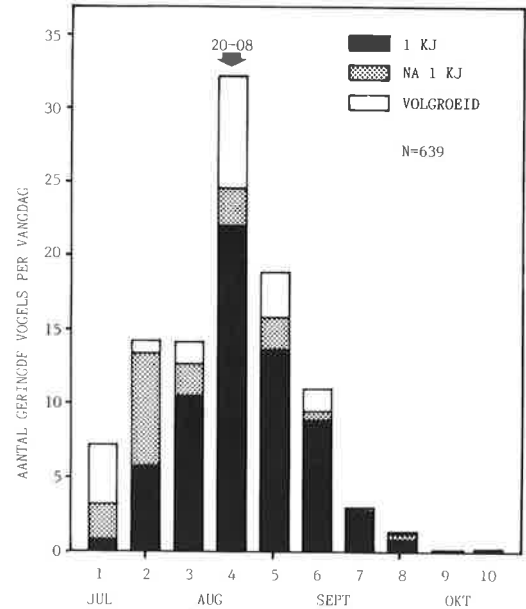
Er werd geen duidelijk verschil in doortrekperiode gevonden tussen oude en jonge vogels.

Het doortrekverloop komt sterk overeen met het patroon zoals dat door Koskimies & Saurola (1985) in 1984 op twee plaatsen in Finland is gevonden. In Groot Brittannië is het doortrekverloop niet helemaal hetzelfde als in de Groote Peel. Het hoogtepunt van de trek valt in Groot Brittannië, evenals in de Peel, tussen de laatste week van juli en de eerste week van augustus (Riddiford & Findley, 1981 en Ormerod, 1990). De vrij abrupte daling rond de tweede week van augustus (figuur 1) werd in Groot Brittannië echter niet waargenomen. De daling zet zich daar pas geleidelijk in rond 1 september. Dit verschil hangt mogelijk samen met de verschillende trekstrategieën van de Britse en Noordeuropese Rietzangers. Een deel van Britse Rietzangers vetten in hun broedgebied op en trekken vervolgens zonder opvetstops door naar overwinteringsgebieden ten zuiden van de Sahara (Ormerod, 1990). Voor de Finse (Noordeuropese) Rietzangers is een dergelijke non-stopvlucht onmogelijk vanwege de enorme afstand (Koskimies & Saurola, 1985). Zij zullen onderweg regelmatig moeten "bijtanken". Mogelijk zijn de in Peel gevangen Rietzangers (voor een deel) afkomstig uit Noord-Europa en gebruiken zij de Groote Peel als "tankstation".

Twee in de Groote Peel geringde Rietzangers werden teruggemeld. Een op 27 juli 1988 geringd exemplaar werd op 29 april 1989 teruggemeld van het Tjeukemeer in Friesland. Eén Rietzanger, die op 31 augustus 1988 werd geringd, werd 6 dagen later en 514 km verder gevangen in Oostenrijk (Fussach, Vorarlberg). Deze zuidoostelijke trekrichting van in Nederland geringde (volgroeide) Rietzangers is meerdere malen gekonstateerd (Zink, 1987).

Kleine Karekiet *Acrocephalus scirpaceus*

De Kleine Karekiet is de meest geringde vogelsoort op de vanglokatie in het onderzoeksgebied. In de

Figuur 2. Vangstverloop van de Kleine Karekiet in het najaar in de Groote Peel.

najaren van 1987-1989 werden er 639 Kleine Karekieten gevangen. In figuur 2 is het doortrekverloop van deze soort in deze periode weergegeven. Uit deze figuur blijkt dat de trek ongeveer even geleidelijk op gang komt als afneemt. Het trekpatroon is dus vrij symmetrisch opgebouwd. Afgaande op deze symmetrie is het heel goed mogelijk dat de trek (en dispersie?) van deze soort reeds voor 15 juli (eerste vangdag) op gang komt. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of deze veronderstelling juist is. In de literatuur vinden we zowel patronen waar het zwaartepunt in het midden (Frankrijk en Groot Brittannië) als enigszins naar links (Algerije, Zwitserland) ligt (Blondel 1960; Riddiford & Findley, 1981; Bairlein, 1988 en Jenni, 1984). Waarschijnlijk speelt de invloed van de dispersie een niet te onderschatten rol bij de vorm van het patroon.

De vroegste vangdatum is 18 juli 1989 en de laatste is 28 oktober 1989. De data waarop 10%, 50% en 90% van de Kleine Karekieten in de Groote Peel zijn doorgetrokken zijn respectievelijk 27 juli, 20 augustus en 10 september.

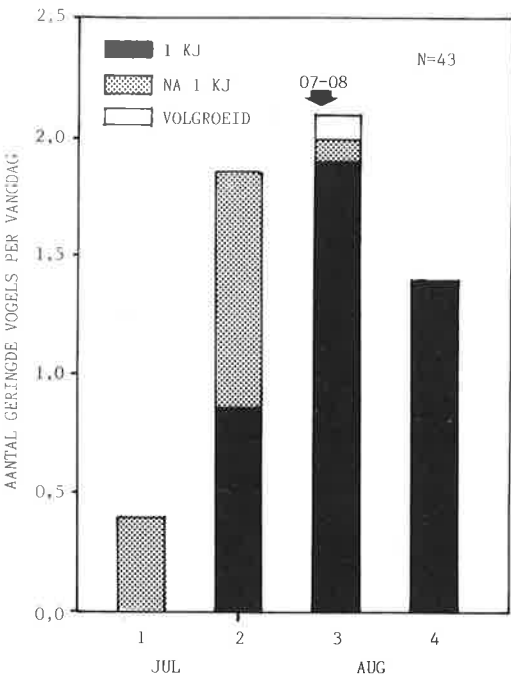
Uit figuur 2 is af te lezen dat de volwassen vogels (na 1 kj) eerder trekken dan de jonge vogels (1 kj). Deze vroegere trek van de volwassen vogels is echter nog sterker dan in deze figuur direkt is af te lezen, omdat het aandeel van de volwassen vogels 26% van het totaal aantal gevangen vogels (1 kj, na

1 kj en volgr.) uitmaakt. Dit verschijnsel is een aanwijzing dat het aandeel van vogels die dispersiegedrag vertonen gering is. Er wordt hierbij verondersteld dat bij de Kleine Karekiet de dispersie vooral onder de jonge (1 kj) vogels plaatsvindt. Tot op heden zijn er vier Kleine Karekieten met een "Groote Peelring" teruggemeld. Deze terugmeldingen waren alle afkomstig uit België, waarbij de trekrichting zonder uitzondering westelijk (250-260°) was. Verder kan gemeld worden dat er in de Groote Peel vijf Kleine Karekieten met een "niet Groote Peelring" zijn gevangen.

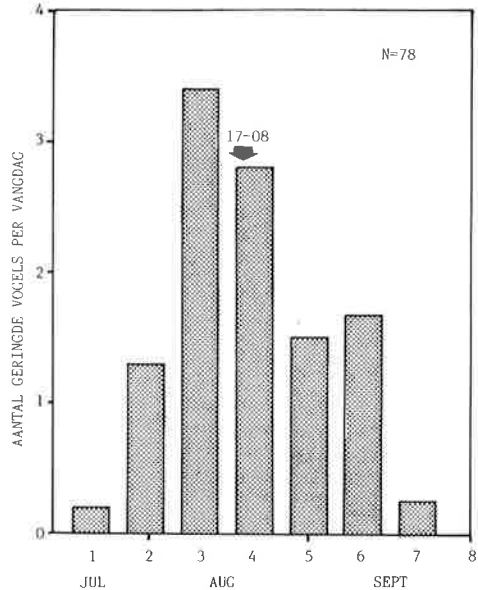
Bosrietzanger *Acrocephalus palustris*

In figuur 3 is het doortrekverloop van de Bosrietzanger in de periode 1987-1989 weergegeven. De mediane doortrekdatum ligt op 7 augustus. Op 26 juli is 10% van de Bosrietzangers doorgetrokken en op 21 augustus 90%. De eerste en laatste vangsten waren respectievelijk op 18 juli (1989) en 23 augustus (1989).

Evenals bij de Kleine Karekiet lijkt het er op dat ook bij de Bosrietzanger volwassen vogels eerder doortrekken dan de eerste kalenderjaar vogels (figuur 2). Gezien het geringe aantal vangsten (n=43) van deze soort zal vervolgonderzoek moeten uitwijzen of dit vermoeden juist is.

Figuur 3. Vangstverloop van de Bosrietzanger in het najaar in de Groote Peel.

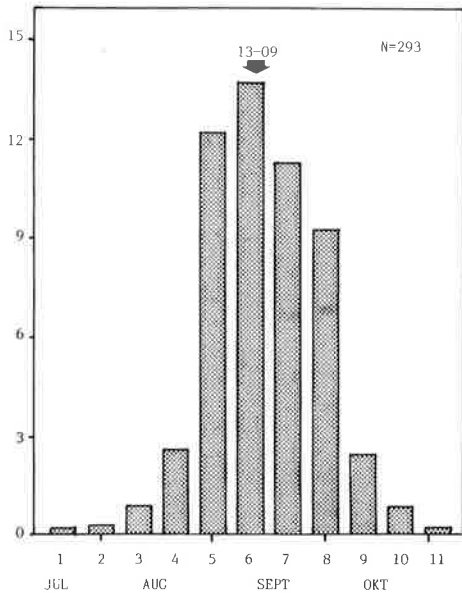

Figuur 4. Vangstverloop van de Tuinfluiter in het najaar in de Groote Peel.

Tuinfluiter *Sylvia borin*

Gedurende de drie onderzoeksjaren werden in totaal 78 Tuinfluiters gevangen en van een ring voorzien. In figuur 4 is het doortrekverloop van deze soort weergegeven. De mediane doortrekdatum van 17 augustus is erg vroeg ten opzichte van waarnemingen elders in Nederland en Europa. Zo ligt de mediaan in Castricum rond 1 september (Levering, 1984), op Helgoland ook rond 1 september en bij Tour du Valat (Zuid-Frankrijk) rond 15 september (Klein *et al*, 1973). De 10%- en 90%-doortrekdata zijn respectievelijk 1 augustus en 10 september. De uiterste vangdata van de Tuinfluiter in de Groote Peel zijn 24 juli 1988 en 20 september 1987.

Het is heel goed mogelijk dat de dispersie een deel van deze vroege "doortrek" verklaart. De Tuinfluiter is in de Groote Peel een vrij algemene broedvogel (16 territoria per 100 ha; van Seggelen *et al*, 1988). De mediane data uit de literatuur hebben betrekking vele grotere aantallen vogels gevangen in een groter tijdsbestek. Het is mogelijk dat in de Peel voornamelijk lokale broedvogels worden gevangen en dat de noordelijke Tuinfluiters de moerassige vanglokatie om een nog onbekende reden niet aandoen.

Figuur 5. Vangstverloop van de Zwartkop in het najaar in de Grote Peel.

Zwartkop *Sylvia atricapilla*

In figuur 5 is het doortrekverloop van de Zwartkop gedurende de onderzoeksperiode (1987-1989) weergegeven. Het patroon is vrij symmetrisch. De data waarop 10%, 50% en 90% van de Zwartkopen in de Grote Peel worden gevangen, zijn respectievelijk 27 augustus, 13 september en 5 oktober.

Uit de herfsttrekdiagrammen die Klein *et al* (1973) vermelden zijn van Noord- naar Zuid-Europa de volgende (globale) mediane data af te leiden; Fair Isle (Schotland) rond 5 oktober, Helgoland (West-Duitsland) rond 5 oktober, Isle de Ouessant (West-Frankrijk) rond 5 oktober en Tour du Valat (Zuid-Frankrijk) rond 10 oktober. De mediane datum van de Grote Peel is, gelet op de trend in de mediane data van Klein *et al* (1973) (mediane datum later naarmate men zuidelijker komt), aan de vroege kant. Mogelijk speelt hierbij wederom de invloed van de dispersie een rol.

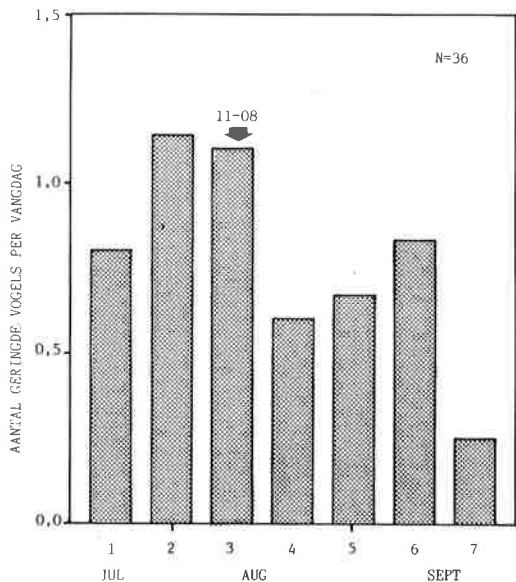
De vroegste ringdatum voor de Zwartkop is 18 juli 1989 en de laatste is 30 oktober 1988. Tot dusver is er één terugmelding van een in de Grote Peel geringde Zwartkop ontvangen. Het betrof een volgroeid exemplaar dat op 2 oktober 1988 in de Grote Peel werd geringd en op 16 november 1988 (45 dagen later en 1819 km verder) in Sevilla in Spanje werd teruggemeld.

Grasmus *Sylvia communis*

In figuur 6 is het doortrekverloop van de Grasmus gedurende de drie onderzoeksjaren weergegeven. We zien een doortrekpatroon met twee pieken; een eerste piek begin augustus en een tweede piek begin september. Mogelijk is het waargenomen beeld geen goede afspiegeling van het werkelijke doortrekverloop gezien het geringe aantal waarnemingen (36 vangsten in drie jaar). Op twee van de negen onderzochte Britse vangstations werd eveneens een tweepiekig verloop van de doortrek van de Grasmus waargenomen (Riddiford & Findley, 1981). Elders in de ons ter beschikking staande literatuur werd het tweepiekige doortrekverloop niet vastgesteld.

De 10%, 50% en 90% vangdata van de Grasmus in de Grote Peel liggen op respectievelijk 21 juli, 11 augustus en 12 september. De mediaan is vroeger ten opzichte van twee in Noord- en Midden-Europa vastgestelde medianen: Helgoland (Noord-Duitsland) op 6 september en Col de Bretolet (Zwitserland) op 26 augustus (Vauk & Hornberger, 1972 en Jenni, 1984). De uiterste ringdata van de Grasmus in de Grote Peel gedurende de onderzoeksperiode zijn: 19 juli 1988 en 20 september 1987.

Het tweetoppige doortrekverloop en de vroege mediane datum zouden het gevolg kunnen zijn

Figuur 6. Vangstverloop van de Grasmus in het najaar in de Grote Peel.

van dispersie en echte trek. De eerste piek zou dan betrekking hebben op rondzwerfende vogels (dispersie) en de tweede op de echte trek. Om de veronderstelling te staven dat er dispersie in het spel is, hadden rui- en leeftijdsgegevens verzameld moeten worden. Dit is helaas niet gebeurd.

Roodborst *Erithacus rubecula*

Pas aan het einde van de herfst van 1987 werd besloten om ook de Roodborst op de vanglokatie te ringen. De in 1987 verzamelde gegevens van deze soort zijn daarom niet bewerkt.

In figuur 7 is het doortrekpatroon per leeftijdsgroep (1 kj, na 1 kj en volgr.) van de Roodborst in de Groote Peel gedurende de jaren 1988 en 1989 weergegeven. We zien een heel duidelijk tweetoppig verloop van de najaarstrek. Dit verschijnsel is eveneens op verschillende vanglokaties in Noord-Europa (Zweden en België) geconstateerd, terwijl in Midden-Europa, Zuid-Europa en Noord-Afrika duidelijk ééntoppige patronen werden gevonden (Petterson, 1983; Adriaensen, 1987; Jenni, 1984; Blondel, 1960 en Bairlein, 1988). De eerste piek in

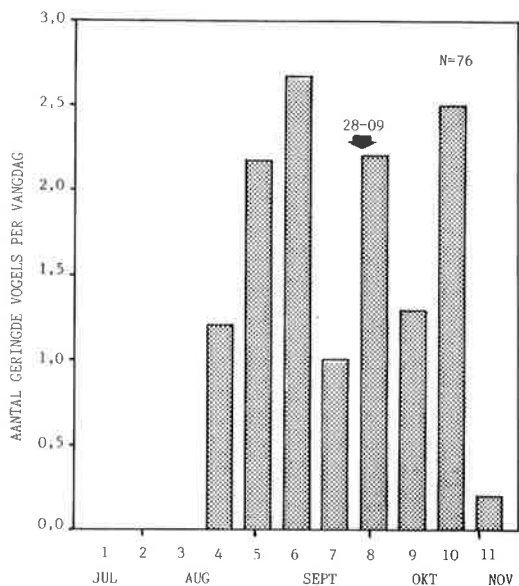
de Groote Peel valt rond 5 september en de tweede rond 15 oktober.

In Ottenby (Zweden) werd geconstateerd dat dit tweetoppige doortrekverloop zich zowel bij jonge als volwassen vogels voordoet (Petterson, 1983). De gegevens uit de Groote Peel zijn in zo verre hiermee in overeenstemming dat de leeftijdsgroepen gelijkmatig over de decaden zijn verdeeld. Waarschijnlijk komt het tweetoppige doortrekverloop van de volwassen vogels in de Peel niet zo best uit de verf vanwege het geringe aantal vangsten. Adriaensen (1987) heeft aan de hand van ringgegevens uit België aangetoond dat de vogels in de eerste piek de 'eigen' broedvogels zijn en de vogels in de tweede piek buitenlandse vogels. De in Nederland als nestjong geringde Roodborsten worden voor een groot deel teruggemeld uit Zuid-Europa, waarmee is bevestigd dat tenminste een deel van onze Roodborsten wegtrekt (Speek & Speek, 1984).

In Midden-Europa, Zuid-Europa en Noord-Afrika wordt slechts één piek gevonden. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat het hierbij om buitenlandse broedvogels gaat. De zuidelijke populaties

Er werden opvallend weinig adulte Roodborsten in de Groote Peel gevangen (foto: R. Schols)

Figuur 7. Vangstverloop van de Roodborst in het najaar in de Groote Peel.

gedragen zich bovendien hoofdzakelijk als standvogel.

De mediane datum van de doortrek in de Peel ligt op 28 september. Dit is zes dagen vroeger dan in Zuid-Zweden (Pettersson, 1983 en Högstedt & Persson, 1971). Voor Zwitserland, Zuid-Frankrijk en Noord-Algerije zijn respectievelijk de volgende mediane doortrekdata vastgesteld; 3 oktober, 15 oktober en circa 25 oktober. Wat betreft de mediane doortrekdatum loopt de Groote Peel niet geheel in de pas met de trend elders, waarbij van noord naar zuid de mediaan steeds later in het najaar valt. Het is heel goed mogelijk dat ten gevolge van dispersie de mediane datum vervoegd is waargenomen. De 10%- en 90%-grenzen liggen in de Peel op respectievelijk 27 augustus en 28 oktober.

Het aandeel van de in de Groote Peel geringde volwassen Roodborsten (na 1 kj) bedraagt ruim 9%. Op grond van de geboorte, sterfte en levensverwachting zou echter een aandeel van 25-30% volwassen vogels in de herfst verwacht mogen worden (Pettersson, 1983).

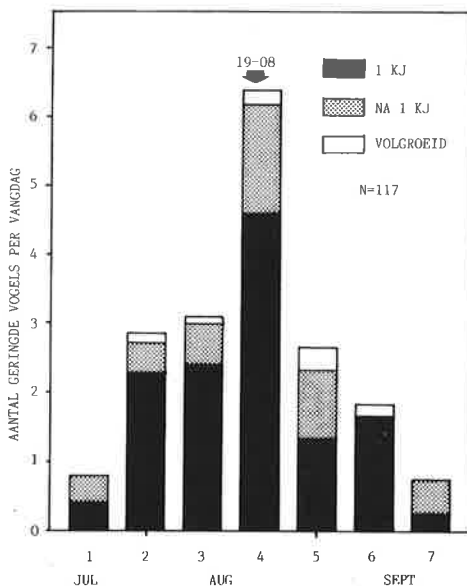
De vroegste ringdatum van de Roodborst in de Groote Peel is 17 augustus 1988 en de laatste is 11 november 1989. De laatste datum is eveneens de laatste vangdag van de herfst.

Witgesterde Blauwborst *Luscinia svecica cyaneacula*

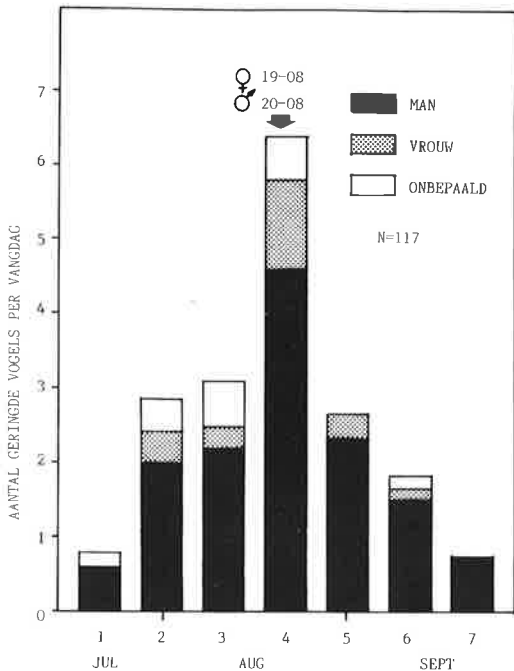
Gedurende de drie onderzoeksjaren werden er in de herfst 117 Blauwborsten op de vanglokatie geringd. In figuur 8 is het vangstverloop per leeftijdsklasse gedurende de periode 1987-1989 weergegeven. Deze verdeling benadert die van een normaalverdeling. Uit de figuur blijkt dat er geen duidelijk verschil bestaat in de timing van de trek tussen volwassen en jonge vogels. Het aandeel van de jonge vogels (1 kj) ten opzichte van het totaal aantal vogels bedraagt 72 %.

De mediane doortrekdatum in de Groote Peel gedurende de onderzoeksperiode is 19 augustus. In Zwitserland en Zuid-Frankrijk werden mediane doortrekdata op respectievelijk 10 september en rond 15 september vastgesteld (Jenni, 1984 en Blondel, 1960). De 10%- en 90%-grenzen liggen op respectievelijk 29 juli en 9 september. Dit betekent dus dat als de trek in de Groote Peel al bijna voorbij is, het hoogtepunt in Midden- en Zuid-Europa nog bereikt moet worden. De mediane doortrekdatum in de Groote Peel kan ten gevolge van de dispersie zijn vervoegd en geeft dus daardoor niet de ware doortrekmediaan weer.

Hoe groot het aandeel is van de lokale broedvogels in de herfstvangsten, is niet bekend. Opvallend is dat slechts één van de 62 in het broedseizoen in de Groote Peel geringde volwassen Blauwborsten op de vanglokatie in het najaar werd teruggevonden. Er

Figuur 8. Vangstverloop per leeftijdsklasse van de Blauwborst in het najaar in de Groote Peel.

Figuur 9. Vangstverloop per geslacht van de Blauwborst in het najaar in de Grootte Peel.

is echter een ringvangst gedaan die wijst op dispersie over een wat grotere afstand. Een 1 kj mannetje dat op 3 augustus 1988 bij het Beuven (12 km ten noord-westen van de Grootte Peel) werd geringd, werd 11 dagen later in de Grootte Peel gevangen. De uiterste ringdata in het najaar in de Grootte Peel zijn respectievelijk 19 juli 1987 en 17 september 1989.

In figuur 9 is het doortrekverloop van de Blauwborst per geslacht weergegeven. Hieruit blijkt dat de verschillende geslachten in de Grootte Peel vrijwel gelijktijdig doortrekken (mediaan ♂ = 20 augustus, mediaan ♀ = 19 augustus). Dit is overeenkomstig met gegevens uit de literatuur (Schmidt, 1970).

Het aandeel mannetjes in het totaal aantal gevangen vogels bedraagt 75%. Dit overwicht van mannetjes in de gevangen Blauwborsten kan voor een deel het gevolg zijn van het met kunstgeluid lokken van de vogels. Herremans (1989) toonde voor de Zwartkop aan dat het aandeel gevangen mannetjes significant toenam indien er gebruik werd gemaakt van zangnabootsing met behulp van een geluidsband. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of dit ook voor de Blauwborst geldt.

Dankwoord

Een woord van dank is op zijn plaats aan R.D. Wassenaar (Nederlandse Ringcentrale, Heteren) voor het verstrekken van de landelijke ringgegevens van de Rietzanger. Gaarne danken wij ook Jan van Loon die trouw assisteerde bij het ringwerk en Ran Schols die het manuscript van commentaar voorzag.

Literatuur

- Adriaensens F. 1987. The timing of Robin migration in Belgium as shown by ringing recoveries. *Ringings & Migration* 8: 43-55.
- Aelberts F., M. van Deursen en J. van Loon 1990. Resultaten van ringactiviteiten '89, het verloop van de 'nachttrek' gedurende jaren '87, '88 en '89 gemeten aan de hand van ringvangsten in de Grootte Peel en overige waarnemingen in het jaar '89. Verslag.
- Bairlein F. 1988. Herbstlicher Durchzug, Körpergewichte und Fettdeposition von Zugvögeln in einem Rastgebiet in Nordalgerien. *Die Vogelwarte* 34: 237-248.
- Blondel J. 1960. Le cycle annuel des passereaux en Camargue. *Terre et Vie* 20: 271 - 294.
- Herremans M. 1989. Habitat and sampling related bias in sex-ratio of trapped Blackcaps *Sylvia atricapilla*. *Ringings & Migration* 10: 31-34.
- Högstedt G. & C. Persson, 1971. Phänologie und Überwinterung der über Falsterbo ziehenden Rotkehlchen (*Erithacus rubecula*). *Die Vogelwarte* 26: 86-98.
- Jenni L. 1984. Herbstzugmuster von Vögeln auf dem Col de Bretolet unter besonderer Berücksichtigung nachbrutzeitlicher Bewegungen. *Der Ornithologische Beobachter* 81: 183-213.
- Klein H., P. Berthold & E. Gwinner 1973. Der Zug der Europäischen Garten- und Mönchsgrasmücken (*Sylvia borin* und *S. atricapilla*). *Die Vogelwarte* 27: 73-134.
- Koskimies P. & P. Saurola 1985. Autumn migration strategies of the Sedge Warbler *Acrocephalus schoenobaenus* in Finland: a preliminary report. *Ornis Fennica* 62: 145-152.
- Levering H. 1984. Over de herkomst en trek van bij Castricum geringde Tuinfluiters. *Winterkoning* 11: 7-14.
- Riddiford N. & P. Findley 1981. Seasonal Movements of Summer Migrants. BTO Guide 18, BTO Beech Grove, Tring, Hertfordshire, England.
- Schmidt E. 1970. Das Blaukehlchen (*Luscinia svecica*). *Die Neue Brehm-Bücherei* 426. Wittenberg Lutherstadt.
- Seggelen C. van, P. van Tilburg & J. Vereijken 1988. Broedvogelinventarisatie van de Astense Peel. VWG de Peel, Asten/Someren.
- Ormerod S.J. 1990. Time of passage, habitat use and mass change of *Acrocephalus* warblers in a South Wales reedswamp. *Ringings & Migration* 11: 1-11.
- Osieck E.R. & J.E. Winkelman 1983. Ringwerk in Nederland in

1961-80. *Limosa* 56: 55-58.
 Osieck E.R. & J.E. Winkelman 1983. Ringwerk in Nederland in 1981-86. *Limosa* 62: 131-146.
 Petterson J. 1983. Røthakens *Erithacus rubecula* höstflytning vid Ottenby. *Var Fagelvareld* 42: 333-342.
 Roggeman W., 1990. Ringen van nachttrekkers met behulp van versterkt geluid. *Op het Vinketouw* 59: 6-11.
 Speek B.J. & G. Speek 1984. Thieme's Vogeltrekatlas, Zutphen.
 Vauk G. & C. Hornberger 1972. Über den Durchzug der

Dorngrasmücke (*Sylvia communis*) auf Helgoland. *Die Vogelwarte* 26: 298-303.
 Zink G. 1987. Der Zug europäischer Singvögel. Ein Atlas der Wiederfunde beringter Vögel, Band I. *Vogelwarte Radolfzell*.

Fons Aelberts, Heesakkerweg 43, 5721 CN Asten.
 Boena van Noorden, Maassingel 144, 5751 VS Deurne.

WAARNEMINGEN VAN STERNS IN HET MAASGEBIED BIJ TEGELEN

Willem Scheres

Inleiding

De Maas nabij de gemeente Tegelen is in de periode 1985-1990 ca. 380 keer bezocht, waarbij gelet werd op de aldaar verblijvende of doortrekkende vogelsoorten. De Maas vormt een verblijfplaats en trekroute van vele soorten watervogels, waaronder verschillende soorten sterns. In dit artikel wordt vooral aandacht besteed aan waarnemingen van pleisterende en trekkende exemplaren. Vanwege de grote overeenkomst in gedrag worden ook de waarnemingen van de Dwergmeeuw behandeld.

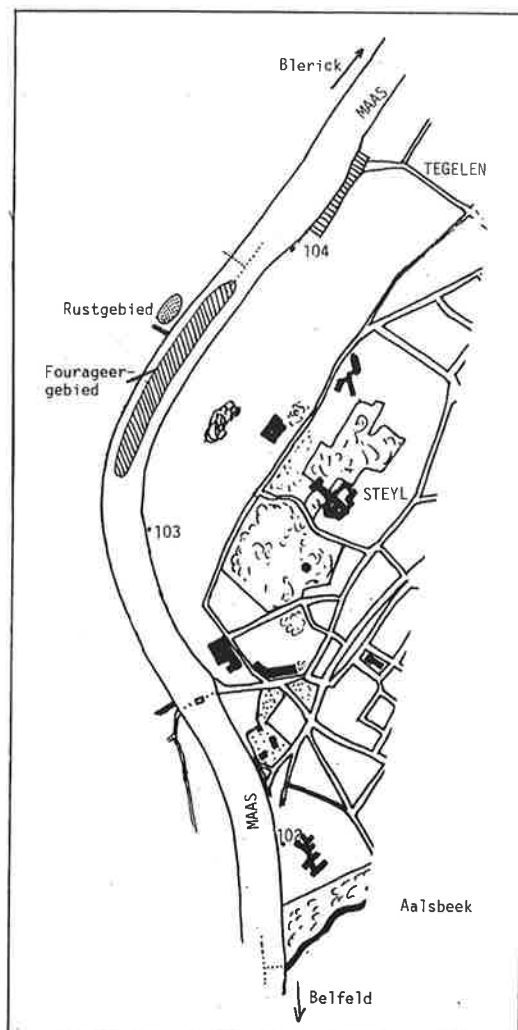
Het gebied

Het ruim 2 km lange teltraject langs de Maas bij Tegelen begint direct ten noorden van de stuw te Belfeld bij de monding van de Aalsbeek en loopt door tot kilometerpaal 104 (figuur 1). De dorpskern van Steyl met haar vele kloosters en parken reikt tot aan de Maasoever, terwijl de kern van Tegelen achter een brede strook weilanden en akkers is gelegen. De Baarlosche zijde van de Maas bestaat vrijwel geheel uit weilanden en akkers.

Bespreking per soort

Visdief *Sterna hirundo*

Uit tabel 1 blijkt dat Visdieven tijdens de voorjaartrek vooral vanaf de tweede helft van april tot de tweede helft van juni worden gezien. Dit komt overeen met gegevens in Ganzevles *et al* (1985). Gewoonlijk trekken zij snel door of vliegen

Figuur 1. Gebiedsoverzicht Maas bij Tegelen

over een bepaald traject heen en weer. Eenmaal werd een Visdief op grote hoogte rondcirkelend gezien, iets dat Zwarte Sterns ook wel doen. Opvallend is verder dat de Visdieven steeds als enkel individu passeerden. Het maximale aantal op een dag was 2 exemplaren.

Reuzenster *Sterna caspia*

Deze soort werd éénmaal waargenomen bij Tegelen en Steyl. Een tweetal Reuzensterms hield zich op 14 juli 1987 gedurende een groot deel van de dag in dit gebied op. Ze waren duidelijk herkenbaar aan de enorme koraalrode snavels, de ondiep gevorkte staart en de lange grijze, tamelijk brede, vleugels die op meeuwachtige wijze vrij langzaam op en neer gingen. De dieren waren niet volledig in zomerkleed want de zwarte bovenkoppen vertoonden witte vlekjes. Tijdens het heen en weer vliegen werden de koppen op typisch sternachtige manier recht omlaag gehouden. Het tweetal werd om 10.14 uur voor het eerst gezien tussen de kilometerpalen 104 en 105 bij Tegelen. Om 15.53 uur vlogen zij dichtbij de veerovergang van Steyl heen en weer en om 16.14 uur bevonden de vogels zich tussen de kilometerpalen 103 en 104.

Het aantal waarnemingen van Reuzensterms in Nederland neemt de laatste jaren toe. Dit hangt samen met de populatietoename in het Oostzeegebied (SOVON, 1987). Overwinterd wordt er onder andere in het westelijke Middellandse Zeegebied. Nederland ligt tussen deze twee gebieden op de trekroute. Vooral in het IJsselmeergebied wordt de Reuzenster steeds vaker gezien. Verder landinwaarts is de soort echter nog steeds een zeldzame gast. Ganzevles *et al* (1985) vermelden slechts 4 waarnemingen voor Limburg.

Dwergster *Sterna albifrons*

Eén Dwergster werd op 24 mei 1988 tesamen met een juveniele Dwergmeeuw al fouragerend bij Steyl aangetroffen, in precies hetzelfde gebied als de eerder in deze maand waargenomen sternsoorten en Dwergmeeuwen. Beide vogels waren, al heen en weer vliegend, druk bezig met het oppikken van in het water gevallen insecten. Daarbij vielen de gele snavel, het witte voorhoofd en het geringe formaat van de Dwergster duidelijk op. Dwergsterms zijn vrij sterk aan de kust gebonden en worden landinwaarts niet vaak gezien, zeker op grote afstand van de kust. Hoewel zij ook over het binnenland trekken, gebeurt dit veelal 's nachts of op grote hoogte en is de neiging tot pleisteren gering (SOVON, 1987).

Zwarte Stern *Chlidonias niger*

Dit is verreweg de meest waargenomen sternsoort. In tabel 1 zijn de waarnemingen van de Zwarte

Tabel 1: Waarnemingen van Zwarte Stern, Visdief en Dwergmeeuw langs de Maas bij Tegelen in voor- en najaar, 1985-1990.

Soort	Zwarte Stern	Visdief	Dwergmeeuw
Voorjaar			
10-20 april	ex.	-	1
	wrn.	-	1
21-30 april	ex.	-	2
	wrn.	-	2
1-10 mei	ex.	106	1
	wrn.	16	1
11-20 mei	ex.	15	1
	wrn.	3	1
21-30 mei	ex.	-	1
	wrn.	-	1
31 mei-9 juni	ex.	-	2
	wrn.	-	1
10-19 juni	ex.	-	1
	wrn.	-	1
Najaar			
11-20 aug.	ex.	3	-
	wrn.	1	-
21-30 aug.	ex.	-	-
	wrn.	-	-
31 aug.-9 sept.	ex.	1	-
	wrn.	1	-
9-13 sept.	ex.	12	-
	wrn.	1	-
19-28 sept.	ex.	-	-
	wrn.	-	-
29 sept.-8 okt.	ex.	-	-
	wrn.	-	-
9-19 okt.	ex.	-	2
	wrn.	-	2

Stern in voor- en najaar per decade weergegeven. De meeste Zwarte Sterns zijn in mei gezien. In 1988 en 1989 waren er gedurende de maand mei bij Steyl geregeld fouragerende Zwarte Stern aanwezig, soms vergezeld door Witwangstern of Dwergmeeuwen. Mei 1988 werd gekenmerkt door frequente oost- of noordoostenwinden, die wellicht vertragend of verdriftend op de trek hebben gewerkt. Veel Zwarte Sterns broeden immers in Oost-Europa en tijdens de trek volgen deze vogels, naast hoofdzakelijk de kust, ook wel rivieren (SOVON 1987). Bovendien bevonden zich in deze maand enorme hoeveelheden Schietmotten (*Trichoptera*) langs de oever. Deze insecten werden door de, soms krachtige, wind het water ingeblazen en vormden dan een welkome voedselbron.

Als rustplaats hadden de Zwarte Sterns een akker aan de Baarlosche zijde van de Maas, direct grenzend aan het water. Soms rustten zij uit op een drijvend stuk hout of op boeien. In mei 1989 werd een soortgelijk gedrag vastgesteld.

In mei 1990 waren er weinig insecten langs en boven de Maas op het teltraject. Deze maand werd een snelle doortrek van de Zwarte Stern gekonstateerd, hetgeen waarschijnlijk samenhangt met het geringe voedselaanbod.

Een opvallend aspect van het vlieggedrag is het opwaarts cirkelen (schroeven) en het daarbij soms in de hoogte verdwijnen, zoals dat op 16 mei 1985 bij een exemplaar te zien was. Ook de fouragerende groep van 5 mei 1989 ging soms geheel de lucht in om dan een tijd lang rondjes te draaien.

Witwangstern *Chlidonias hybridus*

In mei 1988, de maand waarin bij Steyl 4 sternsoorten werden waargenomen, ontbrak deze zeldzame soort niet. Op 8 mei werden 4 Witwangsterns tezamen met 19 Zwarte Sterns en 1 Dwergmeeuw gezien in het fourageergebied tussen kilometerpalen 103 en 104. De waarneming werd gedaan tussen 14.55 en 16.24 uur. Zij waren volledig in zomerkleed en daarom gemakkelijk te herkennen aan de witte wangen die scherp contrasteerden met de rest van de zwarte kop en aan de in vergelijking met de Zwarte Sterns veel lichtere bovenvleugels. Tevens was hun ruwe, krakende roep te horen, die sterk verschilt van de hoge roep van de Zwarte Sterns.

Witwangsterns zijn in Limburg onregelmatige gasten en incidentele broedvogels (Ganzevles *et al*, 1985). Landelijk gezien worden zij het meest waargenomen in mei en juni (SOVON, 1987). Met dit laatst genoemde gegeven stemt bovenstaande waarneming overeen.

Witwangstern in broedkleed in het Maasdal te Stevensweert, juni 1980 (foto: R. Schols)

Dwergmeeuw *Larus minutus*

Deze opvallend kleine meeuw is zowel pleisterend als trekkend waargenomen. Vrijwel alle waarnemingen vonden plaats in de periode eind april/mei (tabel 1). Slechts één Dwergmeeuw werd eind augustus gezien. Volgens Ganzevles *et al* (1985) vindt de belangrijkste trek vanaf eind april tot eind mei plaats.

Dwergmeeuwen hielden zich langs de Maas bij Steyl op tussen de kilometerpalen 103 en 104. Zij fourageerden aldaar tezamen met Kokmeeuwen en sterns op in het water gewaaid Schietmotten (*Trichoptera*). Het grootste aantal Dwergmeeuwen was op 7 mei 1988 aanwezig, toen 4 adulte en 4 juveniele exemplaren hetzij op een akker zaten hetzij boven het water heen en weer vlogen. Deze groep Dwergmeeuwen was vergezeld van een groep van 10 fouragerende Zwarte Sterns. Op dezelfde plaats fourageerde op 7 mei 1989 ook een adulte Dwergmeeuw met opvallend roze buik; ook deze weer tezamen met 7 Zwarte Sterns. Dit samengaan met Zwarte Sterns werd ook tijdens de trek gezien, toen op 4 mei 1989 een juveniele Dwergmeeuw met 5 Zwarte Sterns over de Maas bij Tegelen noordwaarts trok.

Literatuur

- Ganzevles W. *et al*, 1985. Vogels in Limburg. Publ. Natuurhist. Gen. Limburg, 35: 5-15. Maastricht.
SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels. SOVON, Arnhem.

Willem Scheres, Maliestraat 9, 3581 SH Utrecht

DE ZWARTKOPMEEUWEN VAN BUDEL-DORPLEIN

Wil Beeren & Ernest van Asseldonk

Inleiding

De Zwartkopmeeuw *Larus melanocephalus* is van oorsprong een vogel van het Middellands Zeegebied. De soort komt daarnaast veelvuldig voor rond de Zwarte Zee, alwaar de broedpopulatie in de zeventiger jaren is gestegen tot ruim 170.000 paren (Ardamatskaya, 1977). Aangenomen wordt dat de Zwarte Zee als bakermat heeft gefungeerd voor de toename van de soort in de rest van Europa (Tekke, 1976). De laatste jaren neemt het aantal waarnemingen en broedgevallen van de Zwartkopmeeuw in Nederland dan ook toe (SOVON, 1989). Ook in de Kokmeeuwenkolonie van Budel-Dorplein, op de grens van Limburg en Noord-Brabant, waar de soort al sinds 1978 broedt, is deze trend waarneembaar. De broedgevallen hebben tot nu toe alle plaatsgevonden op Noord-Brabants grondgebied. Dit artikel gaat in op de aantalsontwikkeling vanaf 1983 in dit gebied. Tevens wordt ingegaan op het voorkomen van de soort in Limburg.

Gebied en methode

Het gebied ligt op de Nederlands-Belgische grens, ten westen van Weert in de atlasblokken 57-37 en 57-46. Het uiterlijk van het gebied wordt bepaald door de Zinkfabriek "Budelco". De fabriek wordt enerzijds omringd door afval- en opspuiterreinen, bestaande uit kale zandvlakten met verspreidliggende vennen die 's zomers veelal droogvallen (Loozerheide). Anderzijds wordt het gebied omringd door moeras- en rietlandenschappen (de Hoort en het Ringselven). Het gebied beslaat in totaal ongeveer 800 ha en is niet toegankelijk voor publiek, vandaar dat gedetailleerde waarnemingen van de soort van vóór 1989 nagenoeg ontbreken. In het kader van het 100-jarig bestaan van zinkfabriek "Budelco" in 1992, zijn in 1989 en 1990 inventarisaties verricht aan de flora en fauna van het gebied. Aan de broedvogelinventarisatie is door één der auteurs deelgenomen, hierbij is ook het voorkomen van de Zwartkopmeeuw onderzocht. Aan de hand van neststellingen is het aantal broedparen vastgesteld. Tevens zijn regelmatig tellingen verricht aan de in de kolonie vliegende vogels. Met

behulp van deze gegevens bleek het mogelijk de verhouding tussen het gemiddeld aantal waarnemingen per telling en het werkelijk aantal aanwezige broedparen te berekenen. Hierdoor kan, met de nodige spreiding, de aantalsontwikkeling van de Zwartkopmeeuw vanaf 1983 in kaart worden gebracht. Hierbij is dankbaar gebruik gemaakt van materiaal van verschillende vogelaars die regelmatig het gebied bezoeken.

Zwartkopmeeuwen broeden al sinds 1978 in Budel-Dorplein (foto: W. Beeren).

Zwartkopmeeuwen in Limburg

De Zwartkopmeeuw werd in Limburg voor het eerst vastgesteld in 1962. Eén paar broedde toen in de Ospelsepeel te Nederweert (Hens, 1965).

Ganzevles *et al* (1985) maken behalve voornoemd broedgeval nog melding van een vieraal waarneming in Zuid-Limburg: 7-2-1977, 1 ex. te Kerkrade; 26-3-1983, 1 ex. te Eijsden en op 15 en 16-4-1983 respectievelijk 2 en 1 ex. te Eijsden. Ondanks het feit dat de Maas en de grindgaten al gedurende vele jaren intensief worden onderzocht, waarbij ook meeuwenconcentraties worden gecontroleerd, is het aantal waarnemingen van de Zwartkopmeeuw opvallend laag te noemen. De meest recente waarnemingen zijn de waarnemingen van een adult exemplaar in winterkleed op een voorverzamelplaats van meeuwen te Born begin februari 1990 (med. R. Schols) en de waarneming van een exemplaar in eerste winterkleed te Eijsden op 29-4-1989 (med. K. Lemmens). De soort lijkt sterk kustgebonden te zijn (o.a. Teixeira, 1979). Bijlsma (1981) vermeldt dat Zwartkopmeeuwen zich echter

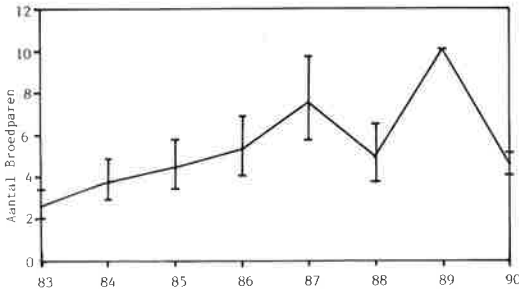
ook langs rivieren in het binnenland kunnen ophouden. Gedurende de periode 1974-1979 werden door hem langs de Rijn tussen Rhenen en Heteren in totaal 63 exemplaren waargenomen, voornamelijk in de maanden september tot en met maart. Gezien de enorme toename die andere meeuwensoorten in het binnenland de afgelopen decennia hebben doorgemaakt, moet een toename van de Zwartkopmeeuw in het winterhalfjaar in Limburg zeker niet worden uitgesloten.

Zwartkopmeeuwen in Budel-Dorplein

De Zwartkopmeeuwen in Budel-Dorplein broeden, evenals de meeste andere in Nederland broedende Zwartkopmeeuwen, in gezelschap van Kokmeeuwen *Larus ridibundus*. De soort arriveert begin maart in het gebied, soms is de soort echter al eind februari aanwezig. In het algemeen arriveren de eerste vogels iets later dan de Kokmeeuw, die begin maart al massaal in het gebied aanwezig is. Dit uit zich later in het seizoen ook in het leeftijdsverschil van jonge Kok- en Zwartkopmeeuwen. De laatste

Ook tweedejaars Zwartkopmeeuwen doen actief aan het broedproces mee. Eén der oudervogels heeft nog zwarte vleugelpunten. Paartje bij het nest (foto: W. Beeren).

Figuur 1: Aantalsontwikkeling van de Zwartkopmeeuw in Budel-Dorplein sinds 1983.

zijn gemiddeld genomen jonger, al komen er in het gebied ook Kokmeeuwen voor die het broedseizoen later starten.

Figuur 1 geeft de aantalsontwikkeling weer van broedparen van de Zwartkopmeeuw in Budel-Dorplein, berekend aan de hand van het gemiddeld aantal waargenomen vogels per telling per seizoen vanaf 1983. De soort broedt weliswaar sinds 1978 in het gebied, maar gedocumenteerde waarnemingen over de periode 1978-1983 ontbreken voorsnog. De verticale lijnen in figuur 1 geven de spreiding weer. Uit de figuur blijkt dat de soort in ieder geval sinds 1983 in de lift zit. In 1989 werd het maximale aantal van 10 paren vastgesteld, een aantal dat in 1990 weer halveerde. Voor deze terugval is geen duidelijke oorzaak aan te wijzen. De terugval is in elk geval opmerkelijk in het licht van de vrij spectaculaire toename van de soort als broedvogel in Nederland in de laatste jaren.

De meeste waarnemingen in Budel-Dorplein betreffen waarnemingen van vogels in volwassen kleeed. In 1983, 1986, 1988, 1989 en 1990 zijn ook vogels waargenomen in tweede zomerkleeed. In 1989 is vastgesteld dat ook deze vogels actief aan het broedproces deelnemen (zie foto).

Vrij snel na het verstrijken van het broedseizoen verlaten de vogels het gebied. Dit uit zich in het ontbreken van waarnemingen van vliegvlugge vogels in het juveniele kleeed. Mogelijk speelt ook het gebrek aan kennis van het juveniele kleeed of een te lage waarnemingsintensiteit na het broed-

seizoen een rol.

Gezien de toename van de Zwartkopmeeuwen als broedvogel in Nederland wordt iedereen die Kokmeeuwenkolonies bezoekt verzocht goed op deze soort te letten. Ook is het interessant in het winterhalfjaar groepen Kok-, Storm- en Zilvermeeuwen op voorverzamelplaatsen en/of fouragerend in weilanden na te speuren op Zwartkopmeeuwen. Vanaf 1989 worden er ook Zwartkopmeeuwen in Nederland gekleurringd, zodat mogelijk aan de hand van de pootringen de herkomst van de vogels achterhaald kan worden.

Dankwoord

Bij deze bedanken wij H. Vrolijk, W. Poelmans en L.E. Teeuwis voor het leveren van aanvullende waarnemingen van de soort vanaf 1983.

Literatuur

- Ardamatskaya T., 1977. The seasonal distribution and migrations of gulls and terns nesting in the Black Sea. Study of Bird Migration: 114-117.
- Bijsma R., 1981. Voorkomen van Zwartkopmeeuwen *Larus melanocephalus* langs de Rijn tussen Rhenen en Heteren gedurende de periode 1974-1979. Watervogels 6 (1): 6-12.
- Ganzevles W. et al 1985. Vogels in Limburg. Publicatie van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Reeks XXXV aflevering 5-15. Maastricht.
- Hens P.A., 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Publicatie van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Reeks XV.
- SOVON 1989. Zeldzame en schaarse broedvogels in 1989. Sovonnieuws 2 (4): 5-10.
- Teixeira R.M., (red) 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels, Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- Tekke M.J., 1976. Geringde Zwartkopmeeuwen *Larus melanocephalus* uit het Zwarte Zeegebied teruggemeld in Nederland. Limosa 49: 217.

Wil Beeren, Kardinaal de Jongstraat 10, Budel
Ernest van Asseldonk, Schout Kellenerstraat 68,
Roermond

BIJZONDERE WAARNEMINGEN

ROESTPLAATS VAN EEN VELDUIL OP DE BERGERHEIDE

Steven en Wouter Jansen

Inleiding

Tijdens een bezoek aan de Gemeente- en Bergerheide in Noord-Limburg, begin mei 1990, vonden ondergetekenden een roestplaats van een of meerdere Velduilen. In deze korte bijdrage wordt niet alleen een beschrijving gegeven van deze roestplaats, maar ook van de gevonden braakballen met hun inhoud. De exacte vindplaats van de roestplaats wordt niet vermeld in verband met de kwetsbaarheid. De beherende instantie van dit terrein is ingelicht en zal in het beheer hiermee rekening houden. Helaas worden delen van de Bergerheide ernstig bedreigd door ontzanding.

Voorkomen in Limburg

De meeste waarnemingen van de Velduil in Limburg stammen van ruigbegroeide en moerassige terreinen langs de Maas. Ook werden ze in de veengebieden in Midden-Limburg en in andere biotopen als heidevelden en braakliggende gronden aangetroffen (Ganzevles *et al*, 1985). De weinige zekere broedgevallen in Limburg zijn afkomstig uit de omgeving van Weert en Nederweert: in 1937 en 1949 te Weert en in 1961 in de Groote Peel (Hens, 1965). In de periode 1973-1977 zijn in twee blok-

ken zekere, in negen andere waarschijnlijke broedgevallen geconstateerd in de omgeving van Meijel en Helden, Weert, in het Meijnweggebied en bij Bergen (Teixeira, 1979). In 1977 vond tevens een mogelijk broedgeval plaats te Schinveld (Scheppers, 1979).

Buiten het broedseizoen wordt de Velduil vooral in de wintermaanden waargenomen, met name gedurende strenge winters. Zo overwinterden in de strenge winter 1978-79 7 exemplaren in de omgeving van Ohé en Laak (P. Verbeek). De voorjaarestrek speelt zich voornamelijk af van maart tot en met mei. De najaarstrek zou zich afspelen in oktober en november.

De roestplaats op de Bergerheide

De roestplaats bevindt zich in een groot heideterrein met een goed ontwikkelde, vochtige en structuurrijke dopheidevegetatie, omgeven door bos (zie foto). De roestplaats heeft een doorsnede van ca 400 meter. In de omgeving van de roestplaats staan geen bomen of struiken.

De roestplaats bestaat uit een aantal zitplaatsen van één of meerdere Velduilen. Hier werden braakballen, uitwerpselen en ook enkele veertjes van Velduilen gevonden.

De roestplaats werd één keer systematisch onderzocht op zitplaatsen. Van elke zitplaats is het aantal braakballen en uitwerpselen genoteerd. Daarna werden de braakballen verzameld. Alleen van de complete braakballen werden maten genomen en

Tabel 1: Kenmerken van 60 complete braakballen van de Velduil op de Gemeente- en Bergerheide. G = gemiddeld, SA = standaard afwijking.

Kenmerk	Aantal (cm)	G (cm)	SA (cm)	Min-Max	%	Opmerkingen
Lengte	60	5.1	0.73	3.4-5.6	nvt	-
Breedte	60	2.0	0.31	1.4-3.0	nvt	-
Aanwezigheid						
- vlaggetje*	52	nvt	nvt	nvt	87	-
- schedels	17	nvt	nvt	nvt	28	max. 2; tot. \geq 21
- kaakjes	24	nvt	nvt	nvt	40	max. 6; tot. 50
- botten	31	nvt	nvt	nvt	52	-

*gedraaide punt aan één of beide uiteinden braakbal

Roestplaats van Velduil op de Bergerheide (foto: S. Jansen)

bijzondere kenmerken genoteerd. De braakballen (ook de beschadigde) werden onderzocht op aanwezigheid van prooidieren en eestresten.

Resultaten

Op de 107 aanwezige zitplaatsen werden in totaal 60 complete, 88 incomplete (licht beschadigde) en 245 halve braakballen gevonden. Deze hoeveelheid duidt erop dat de Velduil(en) reeds geruime tijd in dit gebied aanwezig waren.

Op grond van maten en uiterlijke kenmerken, konden deze braakballen als van een Velduil worden gedetermineerd (cf Bang & Dahlström, 1980). In tabel 1 zijn de kenmerken van alle complete braakballen samengevat.

In 17 van de 60 complete braakballen werden schedels aangetroffen (28 %); in 24 stuks zaten kaakjes (40 %) en in 31 stuks botten (52 %). Het maximum aantal schedels in één braakbal bedroeg 2, het totaal aantal schedels bedroeg 21. Het maximum aantal kaakjes in een braakbal bedroeg 6; in totaal werden er 50 kaakjes aangetroffen.

De 21 aangetroffen prooidieren waren alle Rosse Woelmuizen *Clethrionomys glareolus* (determinatie volgens Lange *et al.* 1986); daarnaast zijn in twee braakballen ongedetermineerde veerschachten en in twee braakballen een paarse (!) graankorrel aangetroffen.

Opmerkelijk is dat er in het gebied géén waarnemingen van Velduilen zijn gedaan. Dit is waarschijnlijk te wijten aan een te lage bezoekenintensiteit.

Dankwoord

Een woord van dank aan E. van Asseldonk voor de hulp en bevestiging bij de determinatie.

Braakbal van een Velduil (foto: S. Jansen)

Literatuur

- Bang P. & P. Dahlström, (1980). Elseviers Diersporengids. Sporen en kentekens van zoogdieren en vogels. Amsterdam/Brussel.
- Ganzevles W. *et al.* (1985). Vogels in Limburg. Publicatie Natuurhistorisch Genootschap 35 (5-15). Maastricht.
- Hens P.A. (1965). Avifauna van de Nederlandse Provincie Limburg. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Reeks XV, Maastricht.
- Lange L. *et al.* (1986). Zoogdieren van de Benelux. Herkenning en onderzoek. Uitgave Jeugdbondsuitgeverij.
- Schepers F. (1979). Een waarschijnlijk broedgeval van een Velduil in Zuid-Limburg. Het Vogeljaar 27 (1): 36-37.

Steven en Wouter Jansen, Korhoenstraat 12, 6075 BN Herkenbosch

GROTE JAGER TE ITTEREN IN MAART 1990

Karel Lemmens

Op 3 maart 1990, enkele dagen na een hevige storm, ontdekte Math Dolmans aan het grindgat te Itteren (bij Maastricht) een met stookolie besmeurde Grote Jager *Stercorarius skua*. De jager werd later die dag en de daarop volgende dag door meerdere vogelaars gezien. Enkele dagen later, op 7 maart, werd de vogel aan de oever van het grindgat dood aangetroffen. Aangezien de storm reeds enkele dagen voorbij was, zal de Grote Jager mogelijk al eerder aanwezig zijn geweest.

De Grote Jager verkeerde in slechte conditie, meestal lag de vogel dan ook op de grond te rusten. Zo nu en dan stond de vogel even op en strekte zijn

vleugels. Ook werd er regelmatig van aangespoelde vis gegeten. De jager was niet schuw, tot enkele meters kon de vogel benaderd worden. Op korte afstand was de stookolie op de buik en de vleugels, die de vogel duidelijk fataal is geworden, duidelijk te zien. Dezelfde dag werd er enkele kilometers noordelijker een met stookolie bevuilde Stormmeeuw *Larus canus* gezien. Langs de Nederlandse kust wordt de Grote Jager in de winter en in het voorjaar weinig waargenomen. Regelmatiger worden er vogels gezien in het najaar, met name in september en oktober. Met harde aanlandige wind, zoals bij deze storm het geval was, worden de meeste Grote Jagers gezien. Sporadisch komt er ook wel eens een vogel in het binnenland terecht. In de rubriek 'recente meldingen' van Dutch Birding werden er in de periode van 26 februari tot 5 maart aan de kust circa 15 Grote Jagers gemeld.

In Limburg waren tot nu toe slechts vier waarnemingen van de Grote Jager bekend. Ganzevles *et al* (1985) vermelden de volgende waarnemingen:

11 september 1965, 1 ex. te Buggenum
 17 tm 25 november 1973, 1 ex. te Eijsden
 1 en 3 februari 1976, 1 ex. te Eijsden
 13 september 1980, 1 ex. te Eijsden

Grote Jager te Itteren, 3 maart 1990 (foto: K. Lemmens)

Literatuur

Anonymus 1990. Recente Meldingen, Dutch Birding 12: 101
 Ganzevles W. et al. 1985. Vogels in Limburg. Publ. Natuurh.
 Gen. Limburg: 5-15. Maastricht.

Karel Lemmens, Wilhelminalaan 71, 6301 GH Valkenburg.

De Grote Jager in Itteren betref de vijfde waarneming voor Limburg (foto: R. Schols)

BERGFLUITER OP DE MEYNWEG, MEI/JUNI 1990

Jan Boeren

In de periode van 22 mei tot en met 10 juni 1990 bevond zich langs de Herkenboscher Baan in het Meynweggebied (ten oosten van Roermond) een zingende Bergfluiters *Phylloscopus bonelli*. Doordat de vogel het grootste gedeelte van de dag zat te zingen en er geen vrouwtje te bespeuren viel, kon men bijna met zekerheid zeggen dat het hier een ongepaard mannetje betrof. Het biotoop bestond uit een eiken-berkenperceel met slechts weinig ondergroei, waar ook relatief hoge dichtheden gewone Fluiters *Phylloscopus sibilatrix* voorkomen. De Bergfluiters viel het meeste op door zijn korte, braamsluiperachtige zang. Als men hem met enig geluk in de kijker kon krijgen, viel gelijk de bijna witte onderzijde op. De waarneming van deze Bergfluiters werd ook via de DBA-telefoonlijn bekend gemaakt, waardoor de Meynweg enkele dagen druk werd bezocht door DBA'ers plus andere geïnteresseerden uit het gehele land.

De Bergfluiters is een Zuidwest-palearctische *Phylloscopus*-soort, die behalve in Zuid- en Midden-Europa tevens in Klein-Azië en Noord-Afrika voorkomt. Door recentelijke uitbreiding van het areaal komt hij nu ook in Zuid-Duitsland voor; in Frankrijk rukt de soort langzamerhand naar het noorden op.

In Nederland werd pas in 1958 de eerste Bergfluiters signaleerd. Sindsdien worden in Nederland steeds vaker Bergfluiters gezien, vooral in centraal

Nederland (zie o.a. Bijlsma, 1981). Het grootste gedeelte van de in Nederland waargenomen Bergfluiters bestaat uit ongepaarde mannetjes die enkele weken fanatiek zingen om dan plotseling te verdwijnen. In 1976 werd voor de eerste maal een broedgeval van de Bergfluiters in Nederland gemeld. De laatste jaren komen ook steeds vaker meldingen van Bergfluiters uit Limburg; vooral Zuid-Limburg lijkt bij deze soort in trek te zijn. Zo waren er in het Bovenste Bos bij Epen zowel in 1988 als in 1989 waarnemingen van een zingende Bergfluiters (gegevens archief BSP), en in 1989 een zingend mannetje bij Geulle (W. Helmer). Ganzevles *et al* melden sinds 1980 nog drie gevallen: 17 mei 1981 zingend mannetje te Grubbenvorst, 1 mei 1982 zingend mannetje Boswachterij Vaals en 2 mei 1983 zingend mannetje te Schinnen.

Het is dan ook van belang om in het voorjaar op kleine zangertjes te letten met een braamsluiperachtige zang en met een vrijwel geheel witte onderzijde. Broedgevallen dienen nauwlettend in de gaten te worden gehouden. Ook gemengde paren Fluiters met Bergfluiters komen voor.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1981. Bergfluiters *Phylloscopus bonelli* als broedvogel in Nederland. *Limosa* 54: 57-62.
Ganzevles W, *et al* 1985. Vogels in Limburg. Publ. Natuurh. Gen. in Limburg, reeks 35: 5-15 Maastricht.
SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels. Arnhem.
Teixeira, R.M. (red.) 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Almelo.

Jan Boeren, Raadhuisstraat 24, 6061 EA Posterholt

INZENDEN KOPIJ

Kopij voor het volgende nummer van *Limburgse Vogels* (nr 4-1990) dient vóór 1 november 1990 binnen te zijn.
Kopij voor nr 1-1991 dient vóór 1 februari 1991 bij de redactie aanwezig te zijn.

LIMBURGSE VOGELS

Jaargang 1, nr. 3, september 1990

ARTIKELEN

- 1 Broedvogels van de Meijnweg in 1988 en 1989 (*Ernest van Asseldonk*)
- 10 Vangstresultaten van nachttrekkers in de Grootte Peel tijdens de najaren van 1987 tot en met 1989 (*Fons Aelberts & Boena van Noorden*)
- 20 Waarnemingen van sterns in het Maasgebied bij Tegelen (*Willem Scheres*)
- 23 De Zwartkopmeeuwen van Budel-Dorplein (*Wil Beeren & Ernest van Asseldonk*)

BIJZONDERE WAARNEMINGEN

- 26 Roestplaats van een Velduil op de Bergerheide (*Steven & Wouter Jansen*)
- 27 Grote Jager te Itteren in maart 1990 (*Karel Lemmens*)
- 29 Bergfluitter op de Meynweg, mei/juni 1990 (*Jan Boeren*)